

НУБІП України

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

13.12 – МП. 1002 “С” 2021.06.22. 016 ПЗ

Лещенко Миколи Сергійовича

2021 р.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УДК: 378.017-057.87

ПОГОДЖЕНО

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Декан гуманітарно-педагогічного

Завідувач кафедри

факультету

педагогіки

Л. М. Савицька

Р. В. Сопівник

(підпис)

(ПІБ)

(підпис)

(ПІБ)

«__» _____ 2021 р.

«__» _____ 2021 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Тема: «ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У
ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ (НА ПРИКЛАДІ
БЕРЕЗОВОРУДСЬКОГО АГРАРНОГО КОЛЕДЖУ)»

Спеціальність: «Освітні, педагогічні науки»

Освітня програма: «Педагогіка вищої школи»

Магістерська програма: «Методика навчання циклу.....»

Орієнтація освітньої програми: «.....»

Керівник магістерської роботи

асистент кафедри педагогіки

Моїсєєв В.В.

(науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

(ПІБ)

Виконав

Лешенко Микола Сергійович (Mikola Leshchenko)

(підпис)

(ПІБ)

КИЇВ – 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет

З А Т В Е Р Д Ж У Ю
Завідувач кафедри педагогіки
д-р.пед.н., доц. Р. В. Сопівник
(науковий ступінь та ім'я) (підпис) (ІНБ)
« _____ » 2021 року

ЗАВДАННЯ ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ

Спеціальність: «Освітні, педагогічні науки»
Освітня програма: «Педагогіка вищої школи»
Магістерська програма: «Методика навчання циклу»
Орієнтація освітньої програми: «.....»

Тема магістерської роботи: «Формування моральних якостей студентів у процесі професійної підготовки (на прикладі Березоворудського аграрного коледжу)»

Затверджена наказом ректора НУБіП України від 2020 р. № « _____ »
Термін подання завершеної роботи на кафедру « _____ » 2021 року

1. Вихідні дані до магістерської роботи: Закони України «Про освіту», «Про професійну освіту», Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді; Закон України «Про охорону праці», Кодекс законів про працю України, Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Закон України «Про пожежну безпеку», Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», посібники, словники, довідники, методична, наукова література щодо теми дослідження.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретичні аспекти формування моральних якостей студентів у процесі професійної підготовки.
2. Формування моральних якостей студентів у процесі професійної підготовки
3. Аналіз експерименту у студентів Березоворудського аграрного коледжу.

Дата видачі завдання: 30.09.2020 р.

Керівник магістерської роботи _____
(підпис)

Моїсєєв В.В.

(прізвище та ініціали)

Завдання прийняв до виконання _____

Лещенко М.С.

(підпис)

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

НУВБІП України

Магістерська робота на тему «Формування моральних якостей студентів у процесі професійної підготовки (на прикладі Березоворудського аграрного коледжу)».

НУВБІП України

Обсяг і структура магістерської роботи. Робота складається з вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел інформації (72 найменування) та двох додатків. Загальний обсяг дорівнює 81 сторінки основного тексту, містить 8 таблиць, 6 рисунків.

НУВБІП України

Ключові слова: ФОРМУВАННЯ, МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ, СТУДЕНТИ, ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА, АГРАРНИЙ КОЛЕДЖ, ДІАГНОСТИКА МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ.

НУВБІП України

У дослідженні проаналізовані питання формування моральних якостей студентів у процесі професійної підготовки. Одним з важливих показників професійної діяльності є сформовані моральні якості фахівця, зокрема спеціаліста аграрного профілю. Ми розглядаємо моральні якості студента-аграрія як системний феномен, що виражає рівень володіння такими особистісними якостями як: відповідальність, співчуття, емпатія, співпереживання, гідність, гуманність. Рівень володіння цими моральними якостями пов'язаний зі сформованістю професійної компетентності і складових її компетенцій, в суб'єктності, ієрархії ціннісних орієнтацій, в інноваційності та самореалізованості майбутнього фахівця-аграрія.

НУВБІП України

В першому розділі нашої роботи «Теоретичний аналіз аспектів формування моральних якостей у студентів під час професійної підготовки» досліджено наукова література з теми диплому, визначено поняття «моральні якості студента-аграрія» і його структуру, обґрунтовано та розроблено програму формування моральних якостей майбутніх фахівців аграрного профілю, описано формувальний етап експерименту.

НУВБІП України

В другому розділі нашої роботи, «Експериментальна перевірка ефективності програми формування моральних якостей у студентів Березоворудського аграрного коледжу» описано педагогічний експеримент з перевірки ефективності програми формування моральних якостей у студентів-аграріїв під час професійної підготовки. Описано констатувальний, контрольний етапи педагогічного експерименту з формування моральних якостей у студентів-аграріїв Березоворудського аграрного коледжу під час професійної підготовки.

Висновки експериментальної роботи виказали позитивну динаміку формування моральних якостей, що доводить ефективність розробленої програми з розвитку моральних якостей майбутніх фахівців в аграрних коледжах.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ЗМІСТ

Вступ..... 3

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ АСПЕКТІВ

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ-

АГРАРІЇВ ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ..... 6

1.1. Сучасні наукові підходи щодо формування моральних

якостей у студентської молоді..... 6

1.2. Теоретичне обґрунтування та реалізація програми

формування моральних якостей у студентів-аграріїв під час

професійної підготовки..... 26

Висновки до першого розділу..... 37

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА

ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ

ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ БЕРЕЗОВОРУДСЬКОГО АГРАРНОГО

КОЛЕДЖУ..... 39

2.1. Загальні питання організації та проведення

експериментальної роботи з визначення рівнів сформованості

моральних якостей у студентів-аграріїв..... 39

2.2. Аналіз результатів педагогічного експерименту..... 46

Висновки до другого розділу..... 53

ВИСНОВКИ..... 54

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 57

ДОДАТКИ..... 64

НУБІП України

ВСТУП

НУБІП України

Актуальність. Якість підготовки майбутнього фахівця є однією з основних цілей розвитку сучасного суспільства. Вона визначається сукупністю

НУБІП України

показників, що характеризують основні аспекти діяльності закладу вищої освіти, зокрема аграрних коледжів. Одним з важливих показників освітньої діяльності є

НУБІП України

формування моральних якостей у студентів-аграріїв під час професійної підготовки. Сформовані моральні якості майбутніх фахівців аграрної сфери

НУБІП України

пов'язані з їх майбутньою діяльністю: діловим спілкуванням, моральною поведінкою. Моральні якості студентів-аграріїв повинні сформуватися і

НУБІП України

розвиватися відразу на багатьох рівнях: методологічному рівні - це знання цілей та закономірностей розвитку моральних якостей; теоретичному рівні - це знання

НУБІП України

законів, принципів і правил педагогіки і психології щодо формування моральних якостей; методичний рівень - це рівень конструювання освітнього процесу щодо

НУБІП України

розвитку моральних якостей. Всі види діяльності, зокрема в аграрній сфері, вимагають розвинених моральних якостей, прояву цих якостей в професійній

діяльності, діловому спілкуванні з оточенням. У формуванні моральних якостей майбутніх фахівців аграрного профілю особливо важливі здатності до розвитку

моральних якостей, які проявляються в особливостях психічних процесів, які сприяють успішності професійної діяльності фахівців аграріїв. Ми розглядаємо

моральні якості майбутнього фахівця аграрного профілю як системне явище, що виражає рівень володіння такими особистісними якостями як відповідальність,

повага, толерантність, відкритість, співчуття, емпатія, співпереживання, милосердя, чуйність, привітність, приязнь, прихильність, готовність

поступитися власними інтересами задля інших та ін. Рівень володіння цими моральними якостями пов'язаний зі сформованістю професійної культури, в

суб'єктності, ієрархії ціннісних орієнтацій, в інноваційності та самореалізованості майбутнього фахівця-аграрія.

Проблеми розвитку моральних якостей з'ясовували відомі сучасні закордонні науковці. Д. Гоулман, Р. Бояцис, Е. Маккі, Р. Робертс, Д. Маттьюс,

М. Зайднер, Д. Лясін, М. де Врі. Серед вітчизняних науковців присвятивших цієї проблемі свої праці визначаємо: Ю. Бабанського, І. Беха, І. Зязюна, Г. Васяновича, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, О. Сухомлинську,

М. Фіцулу, В. Шинкарука, В. Ягодкіну. Проблеми формування моральної культури саме у майбутніх фахівців аграрного профілю присвятив свої праці А. Каленський.

Проте, не зважаючи на наявність у сучасній науці значної кількості наукових праць, присвячених проблемі формування моральних якостей у студентів, на сьогодні вона залишається однією з найбільш дискусійних.

Актуальність означеної проблеми позначається необхідністю усунення виявлених під час дослідження суперечностей, що існують у теорії і практиці вищої школи, а саме: між потребою суспільства у фахівцях-аграріях з високим рівнем сформованості моральних якостей і відсутністю науково-обгрунтованої

системи формування моральних якостей у студентів-аграріїв під час професійної підготовки; між необхідністю формування моральних якостей у майбутніх фахівців аграрного профілю та неготовністю педагогічних кадрів до цього.

Враховуючи актуальність та недостатність висвітлення цієї проблематики в педагогічній теорії і практиці, темою дослідження обрано: «Формування моральних якостей студентів у процесі професійної підготовки (на прикладі Березоворудського аграрного коледжу)».

Мета дослідження полягає у розробці, теоретичному обгрунтуванні й експериментальній перевірці програми з формування моральних якостей у студентів аграрних коледжів.

Відповідно до поставленої мети в дослідженні визначено такі завдання:

1. Визначити суть та структуру моральних якостей студентів аграрних коледжів.

2. Теоретично обгрунтувати та розробити програму з формування моральних якостей у студентів аграрних коледжів.

3. Експериментально перевірити програму з формування моральних якостей у студентів Березоворудського аграрного коледжу.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх фахівців аграрного профілю.

Предмет дослідження програма формування моральних якостей у студентів Березоворудського аграрного коледжу.

Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети використано комплекс таких методів дослідження: *теоретичні* – для вивчення наукових джерел з метою з'ясування стану розробки зазначеної проблеми, визначення теоретичних засад і ключових понять дослідження (аналіз, синтез, класифікація, індукція, дедукція, абстрагування, узагальнення, порівняння), *емпіричні* – для визначення рівня сформованості моральних якостей у студентів під час професійної підготовки (педагогічне спостереження, бесіда, опитування, тестування); для перевірки ефективності розробленої програми формування моральних якостей у студентів Березоворудського аграрного коледжу (педагогічний експеримент), *статистичні* – для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних (методи математичної статистики).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що розроблено та теоретично обгрунтовано програму формування моральних якостей у студентів Березоворудського аграрного коледжу під час професійної підготовки.

РОЗДІЛ 1. Теоретичний аналіз аспектів формування моральних якостей у студентів-аграріїв під час професійної підготовки

1.1 Сучасні наукові підходи щодо формування моральних якостей у студентської молоді

Система підготовки сучасних фахівців агросфери в умовах переходу її на ринкові відносини повинна бути спрямована насамперед на розвиток нестандартного професійного мислення, національної ментальності та духовності, формування культурних цінностей ведення агробізнесу, етики ділового спілкування, толерантності та особистісного самовизначення. Отже, особливою функцією закладів вищої освіти, зокрема аграрних коледжів, є формування моральних та професійних якостей майбутнього фахівця.

Теоретичною базою для розвитку моральних якостей в контексті професійної підготовки є праці відомих зарубіжних науковців: Дж. Хайт [1], Ф. Кушман, Л. Юнг, Дж. Грін [2], Дж. Кноб, Дж. Доріс [3], Р. Кіддер [4], С. Сачер [5], Д. Кребс, К. Дентон [6], Дж. Рест, Д. Нарвез, М. Бебіу, С. Тома [7], Л. Колберг [8].

Підґрунтям нашого дослідження стали праці таких відомих сучасних науковців як: Ю. Бабанський [9], І. Бех [10], М. Буланова-Гопоркова [11], Ж. Богдан [12], В. Васянович [13], А. Вербицький [14], О. Власенко [15], П. Гальперин [16], В. Граф [17], І. Дичківська [18], О. Дубасенюк [19], І. Зимня [20], І. Зязюн [21], В. Каплинский [22; 23], О. Коберник [24], В. Козаков [25], А. Коломієць [26], А. Кузьминський [27], О. Кучерявий [28], С. Максимюк [29], в. Омеляненко [27], О. Пехота [30], П. Підкасистый [31], С. Поляков [32], І. Прокопенко [33], Л. Савенкова [34], В. Семиченко [35], М. Солдатенко [36], В. Сорочинська [37], Р. Сопівник [38], М. Фіцула [39], В. Шинкарук [40], В. Ягоднікова [41], В. Ягупов [42].

На основі аналізу наукової літератури можемо зазначити, що під сформованими моральними якостями зазвичай прийнято розуміти форму регуляції поведінки і взаємовідносин між людьми, яка ґрунтується на вільній і

свідомій реалізації норм і принципів моралі, прийнятих у даному суспільстві. Ми повністю поділяємо думку О. Романовського, що показником сформованості моральних якостей є цілком добровільний та самостійний вибір людиною моральних орієнтацій і настанов, які проявляються у її вчинках і навіть у думках.

В цьому виборі знаходять своє відображення сенс і цінність людського існування. Для майбутнього фахівця надзвичайно важливою характеристикою його особистості є моральнісна культура, яку прийнято розуміти як інтегральний результат розвитку його духовного світу [43]. В. Лозовий визначає духовний світ особистості як «сукупність моральних цінностей (норм, принципів, оціночних уявлень, почуттів, ідеалів), а також сукупність способів їх утілення в повсякденній діяльності людей» [44, с. 236]. Визначимо, що моральна культура може розглядатися як якісна характеристика моральнісного розвитку особистості майбутнього фахівця-аграрія.

Ефективне вирішення наступних суперечностей (між потребою суспільства у фахівців-аграріях з високим рівнем сформованості моральних якостей і відсутністю науково-обґрунтованої системи формування моральних якостей у студентів-аграріїв під час професійної підготовки; між необхідністю формування моральних якостей у майбутніх фахівців аграрного профілю та неготовністю педагогічних кадрів до цього) постає важливим завданням для закладів вищої освіти, зокрема аграрних коледжів. Інструментарієм розв'язання цих протиріч є авторитет викладача вищої школи, його здатність впливати на студентів і його моральнісна культура. Ось чому вкрай важливим завданням освіти, насамперед вищої школи, є формування і цільовий розвиток здатності майбутнього педагога вищої школи вести студентів за собою, підвищувати дієвість та ефективність його педагогічного впливу, проявляти свої моральні якості під час професійної підготовки студентів-аграріїв. Разом з тим невід'ємною складовою завдання майбутнього викладача вищої школи виступає також прищеплення його майбутнім студентам моральності й духовності, культури та відповідальності. Відповідальність як моральна якість вкрай

необхідна майбутнім фахівцям, зокрема студентам-аграріям. Відповідальність – це ознака моральності майбутнього спеціаліста аграрного профілю.

На думку В. Лозового моральність – це «форма регуляції поведінки й стосунків між людьми, заснована на свідомій, вільній реалізації норм та принципів моралі» [44, с. 245]. А для студента-аграрія моральність має

розглядатися ще й у її нерозривній єдності з особистою відповідальністю фахівця аграрної сфери за можливі результати й наслідки його рішень в професійній діяльності у цілому, за різні прояви його взаємовідносин з колегами. Уявляється

цілком очевидним, що для суспільства, його моральних норм і правил та його

духовного світу і соціокультурного простору справжньою домінуючою розглянутих процесів зміни духовного світу і ціннісних орієнтацій виступає моральність фахівця, зокрема спеціаліста аграрного профілю. Ми поділяємо

думку О. Пономарьова «що суспільній свідомості, як і її формам притаманна

певна самостійність відносно суспільного буття, свої особливі закономірності розвитку. Їхніми проявами є смалковість, певні соціокультурні традиції,

взаємний вплив різних форм, відставання суспільної свідомості від суспільного

буття. Останнє простежується у представників старого покоління, яким у нових

життєвих умовах притаманна суспільна мораль попередньої епохи» [45, с. 28].

Зазначимо, що моральність фахівця привносить у суспільну свідомість розуміння необхідності й невідворотності прийняття нових життєвих цілей і цінностей, нових моральних норм і правил, зокрема і в професійній сфері.

В суспільній свідомості моральні якості складаються у певне універсальне

утворення, яке ґрунтується на загальній гуманістичній спрямованості й системі

одвічних, або загальнолюдських цінностей. Завдяки глобалізаційним процесам

моральні якості набувають всесвітнього характеру, зосереджуючи лише окремі

національні риси.

Підкреслимо, що сформовані моральні якості та їх неухильне дотримання

на практиці та в поведінці майбутніх фахівців, дуже важливо для досягнення

ними успіху в професійній сфері, зокрема в аграрній, тому що успіх залежить від

здатності й уміння проявляти моральні якості в діяльності і міжособистісних

взаємовідносинах, а тому необхідно навчати саме під час професійної підготовки у вищій школі, зокрема у аграрних коледжах.

Джерелами генезису і розвитку моральних якостей майбутнього фахівця, зокрема студента-аграрія, виступає сама гуманістична природа і сутність особистості як сукупність усіх її індивідуальних якостей та суспільних відносин.

Такі завдання закладів вищої освіти, як формування моральних якостей у студентів-аграріїв, потребує створення належного функціонування певних механізмів регулювання взаємовідносин між майбутніми фахівцями згідно з моральними нормами, принципами й загальнолюдськими цінностями. Такими

механізмами, що поступово склалися в процесі історичного розвитку й розвиваються разом із соціумом, стали звичаї, традиції, мораль і її правові норми.

Звичаї являють собою відносно стабільні, типово необхідні соціальні зв'язки між індивідами, індивідами і соціальними групами, а також між різними

групами. Звичаї виникли на основі осмислення, усвідомлення й узагальнення практики суспільного життя і спільної діяльності людей. Звичаям притаманні певні характерні особливості, які залежать від умов і способу життя студентів та

їх діяльності в соціумі. Виступаючи частиною соціокультурного простору і одним із проявів менталітету носіїв певних звичаїв, останні зазнають серйозного впливу з боку своїх викладачів аграрного коледжу.

В процесі суспільного розвитку певні звичаї поступово закріплюються у суспільній свідомості на рівні культурно-історичних традицій. Ці традиції

відповідають більш високому рівню суспільного розвитку, мають більш сталий характер, більш розвинену систему норм і звичайно орієнтовані не на локальні

цілі, а на збереження в ідеально-духовній формі певної сукупності принципів та видів взаємовідносин між студентами. Завершення процесів цього розвитку в

закладах вищої освіти є формування моральних якостей у студентів -аграріїв.

Сукупність цих моральних якостей обумовлюють моральність майбутнього фахівця.

Мораль майбутнього фахівця являє собою певною мірою упорядковану систему правил, норм та обмежень, які забезпечують можливість його існування

в соціумі завдяки дотриманню прийнятих у ньому правил поведінки, самоуправління та взаємовідносин. З часом відбувається поступова трансформація вказаних правил, норм та обмежень у принципи добра і справедливості. Майбутні фахівці-аграрії мають неухильно дотримуватися норм і обмежень, що становлять основу і сенс суспільної моралі.

Взагалі для культури міжособистісних відносин, вкрай важливу роль відіграє моральна відповідальність майбутнього фахівця-аграрія. Сутність і сенс цього поняття розкривається як «категорія етики, що характеризує особистість з точки зору виконання нею моральних вимог, що висуваються суспільством; виражає міру участі особистості та соціальних груп як у їх власному моральному вдосконаленні, так і в удосконаленні суспільних відносин». При цьому підкреслюється, що «якщо обов'язок людини полягає в тім, щоб усвідомити, застосувати до конкретного стану, в якому вона перебуває, і практично здійснити

моральні вимоги, то питання про те, якою мірою це завдання виконується чи якою мірою людина винна у його невиконанні – це питання особистої відповідальності» [46, с. 238-239]. Таким чином, сенс моральної відповідальності

полягає у відповідності моральної діяльності людини її обов'язку, виходячи з реальних можливостей студента-аграрія. Це положення є вкрай важливим при аналізі можливостей особистості майбутнього фахівця. Ми згодні з думкою О. Пономарьова, що «поняття відповідальності особистості як специфічна соціальна категорія відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні життя людини і функціонуванні суспільства, тому вона повинна посісти належне місце

в системі взаємовідносин між людьми, в системі суспільних цінностей» [47, с. 19]. Цілком логічно, що особливу роль відіграє відповідальність майбутнього фахівця, зокрема майбутнього спеціаліста в аграрній сфері, і як його особистісна характеристика, і як одна з життєвих цінностей, і як невід'ємна складова характеру його взаємовідносин зі своїми колегами й та з іншими людьми. Розвинута відповідальність допомагає майбутнім фахівцям розв'язувати низку суперечностей у сучасному суспільстві.

В Лозовий зазначає, що сучасне суспільство «не тільки визначає спосіб і форми її буття, а й породжує низку суперечностей. Одне з найбільш помітних місць серед них належить суперечності між індивідуальними і суспільними цілями, цінностями та інтересами» [48, с. 453]. Оскільки життя й діяльність студента-аграрія відбувається у середовищі інших людей, причому задоволення його життєвих потреб стає можливим лише через його участь у спільній з іншими людьми діяльності, неминуче виникає необхідність в існуванні спеціальних механізмів узгодження індивідуальних і суспільних цілей та інтересів. Одним із таких механізмів виступають мораль і прояв моральних якостей. Являючи собою специфічний феномен суспільної свідомості та одну з важливих форм духовного життя людини і суспільства, мораль набуває загальнолюдського, універсального сенсу. Рівень же її розвиненості у кожного конкретного студента та кожного конкретного суспільства характеризує міру людяності цього майбутнього фахівця і цього суспільства. При цьому мораль як форма духовного життя функціонує в цілісності й системному зв'язку з іншими формами суспільної свідомості.

Характерними особливостями сучасного соціуму слід вважати також широкий діапазон вікових параметрів майбутніх фахівців, їх освітньо-кваліфікаційного і культурного рівня, політичних та релігійних уподобань і навіть етнічне розмаїття. За цих умов їх нормальне існування, функціонування та розвиток потребують певних норм і правил співжиття представників різних етнокультурних та інших груп, а також механізмів неухильного дотримання цих норм і правил. Серед цих механізмів чи не найбільш дієвим є затвердження в суспільстві високої моралі й таких її екадових, як повага, толерантність, відповідальність тощо. Вони, разом з цілком природними процесами взаємодії, взаємопроникнення і взаємозбагачення культур і утворюють такі моральні умови, які забезпечують нормальну життєдіяльність різних студентських груп і суспільства у цілому. При цьому вважаємо за необхідне підкреслити визначальну роль вищої освіти і перш за все цілеспрямоване виховання студентської молоді під час професійної підготовки, зокрема у аграрному коледжі, прищеплення їм

норм моралі та відповідної системи життєвих цінностей. Адже визначальною умовою не просто співіснування представників тих чи інших різних за культурою, традиціями і способом життя студентських спільнот, але й плідної співпраці, взаємоповаги і взаємодопомоги між їхніми представниками виступає

не просто висока мораль, а й культура моральної поведінки. Ця культура являє собою важливий складовий компонент моральної культури конкретної особистості студента-аграрія.

В. Лозовий визначає моральну культуру особистості як «здатність особистості діяти, співвідносячи особисті моральні уявлення з нормами і принципами моралі суспільства». Вчений спеціально підкреслює, що ця культура являє собою «показник рівня моральності людини, її вихованості і саморозвитку» [44, с. 240]. Саме в культурі моральної поведінки майбутнього фахівця, зокрема спеціаліста аграрної сфери, проявляється і реалізується його моральна свідомість.

Культура моральної поведінки майбутнього спеціаліста аграрної сфери визначальною мірою характеризує здатність студента підпорядковувати не тільки свої дії та вчинки, але навіть свої цілі, прагнення та інтереси нормам і принципам моралі. Ця здатність як прояв культури моральної поведінки стає особливо чіткою у складних ситуаціях морального вибору. У такому разі моральний майбутній фахівець зазвичай обирає цінню своєї поведінки, виходячи з принципів добра і справедливості, поваги та вірності тощо. Моральну культуру студента-аграрія прийнято розуміти як міру сприйняття ним моральної свідомості й культури суспільства. Іншими словами, ця культура постає своєрідним індикатором того, як підкреслюється у словнику з етики, «наскільки глибоко й органічно вимоги моральності втілилися у вчинках людини завдяки формуючому впливу на неї суспільства та самовихованню» [46, с. 221].

Формування моральних якостей студентів-аграріїв під час професійної підготовки здійснюється перш за все в процесі виховання. Ми повністю згодні з вченими С. Сисоевой і Т. Поясок, які підкреслюють, що «процес виховання має свою специфіку, передусім, цілеспрямований характер. Цілі виховання – це

зміни в людині, які очікуються, вони здійснюються під впливом спеціально підготовлених і планомірно проведених виховних акцій і дій». Дослідниці при цьому вважають, що «наявність конкретної цілі робить виховання систематичним і послідовним, не допускає випадковості, епізодичності та хаотичності у проведенні виховних заходів» [49, с. 302].

Виховання моральних якостей у студентів-аграріїв повинно здійснюватися за допомогою постулатів «Педагогіки добра», засновником цієї теорії став відомий український педагог В. Сухомлинський [50; 51; 52]. Сучасний відомий український вчений-педагог Г. Васянович глибоко впевнений у тому, що «доброта – морально-ціннісна характеристика людини, яка включає такі властивості, завдяки яким вона здатна творити добро (у моральному сенсі). До цих властивостей належать, наприклад, милосердя, чуйність, привітність, приязнь, прихильність, готовність поступитися власними інтересами задля інших та ін.» [53, с. 90].

В нашій дослідницькій роботі ми зазначали, що соціокультурний простір впливає на конкретні прояви моральних якостей і культури майбутнього фахівця аграрного профілю в процесі його освітньої та практичної діяльності. Це пов'язано як із суспільною свідомістю, так і з цікавим і специфічним екзистенціалом моральної свідомості особистості студента-аграрія. Стосовно нього відомий український філософ І. Надольний справедливо стверджує, що «моральна свідомість особистості найкраще проявляється в її активній життєвій позиції, бо справжня мораль – це мораль активної діяльності» [54, с. 544].

Вважаємо за необхідне уточнити, що це мораль активної суспільно значущої діяльності майбутнього спеціаліста аграрної сфери. Моральний аспект загальної і професійної культури й відповідальності управлінської діяльності майбутнього спеціаліста аграрного профілю полягає в розумінні необхідності неухильного дотримання не тільки ним самим, а й його оточуючими прийнятих норм ділової етики, культури і характеру міжособистісних відносин, звичаїв і традицій. Неприпустимим є будь-яке приниження честі й особистої гідності людини. Водночас культура і відповідальність студента-аграрія повинна передбачати

належну сувору реакцію на будь-які порушення чи навіть спроби порушень норм і вимог моральної культури, ділової етики, не говорячи вже про технологічну та виробничу дисципліну. Можемо також підкреслити, що зміна системи ціннісних

позицій, що спостерігається у сучасної молоді, стосується також цілей і характеру міжособистісного спілкування. Спілкування ж, як пишуть В. Кремень,

Д. Мазоренко «виступає не тільки потребою людини, засобом та умовою забезпечення її успішної участі у спільній з іншими людьми діяльності. Воно являє собою також одну з найважливіших життєвих цінностей людини» [55, с.

74].

Оскільки мовлення є важливішим інструментом професійної діяльності фахівця аграрного профілю за допомогою якого можна розв'язати різні завдання спеціаліста-аграрія, оволодіння цим засобом професійної діяльності є одним з

головних чинників розвитку моральних якостей у студентів-аграріїв під час професійної підготовки.

Спілкування – це взаємодія двох або більше людей, що складається з обміну між ними інформацією пізнавального або емоційно-оцінного характеру;

це сукупність зв'язків і взаємовпливів, що виникають і закріплюються між людьми в процесі спільної діяльності. Усе різноманіття видів спілкування можна

розділити на дві великі групи: формальне спілкування (рольове) і неформальне спілкування (міжособистісне). Характерним для формального спілкування є регламентованість змісту і засобів спілкування соціальними ролями партнерів у

спілкуванні. При міжособистісному спілкуванні можуть розкриватися глибинні

структури особистості. Духовне міжособистісне спілкування характеризується взаєморозумінням між людьми, а в його основі лежить довіра до особистості співрозмовника. Педагогічне спілкування між студентами можна назвати

міжособистісно-рольовим.

Я. Коломинський під педагогічним спілкуванням розуміє професійне спілкування викладача з тими, хто навчається в процесі навчання та виховання, яке має певні функції та спрямоване на створення сприятливого психологічного

клімату, а також на іншого роду психологічну оптимізацію навчальної діяльності та взаємовідносин між педагогом і студентами [56].

Педагогічне спілкування, з погляду К. Плагінова, є «взаємодією суб'єктів, в якій відбувається обмін раціональною та емоційною інформацією, діяльністю, досвідом, знаннями, навичками та уміннями, а також результатами діяльності» державі [57].

І. Зямня розглядає педагогічне спілкування «як форму навчальної співпраці, що є умовою оптимізації навчання та розвитку особистості тих, хто навчається» [58].

С. Степанів визначає педагогічне спілкування як енецифічну міжособистісну взаємодію педагога і студента, за допомогою якої відбувається засвоєння знань та становлення особистості в навчально-виховному процесі [59].

Різне бачення сутності педагогічного спілкування свідчить, що спілкування є надзвичайно складним та ємним поняттям. Отже, педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача зі студентами в процесі освіти, яке має певні педагогічні функції і спрямоване (якщо воно повноцінне й оптимальне) на створення сприятливого психологічного клімату, оптимізацію навчальної діяльності та відносин між педагогом і студентом всередині колективу. Інакше кажучи, педагогічне спілкування – це спілкування педагога зі студентами в педагогічних цілях. Це особлива категорія спілкування, специфіка якого обумовлена різноманітними соціально-рольовими та функціональними позиціями суб'єктів цього спілкування. Викладач у процесі педагогічного спілкування здійснює (в прямій або непрямої формі) свої соціально-рольові та функціональні зобов'язання з управління процесом освіти. Від того, якими є стиліові особливості цього спілкування й управління, певною мірою залежить ефективність процесів навчання і виховання, особливості розвитку особистості та формування міжособистісних відносин у навчальній групі. У ході спілкування і передачі інформації викладач постійно підтримує контакт з аудиторією та реалізує комплекс комунікативної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу на таких рівнях: – емоційний, поверхневий рівень, що визначає зручність ситуації

спілкування, – когнітивний рівень, що пов'язаний із предметним аспектом спілкування; – соціально-психологічний рівень, що визначає міжособистісні і групові стосунки педагога зі студентами

Щоб спілкування було ефективним, необхідно враховувати індивідуальність партнерів і такі чинники:

- надійність комунікатора;
- зрозумілість його поведінки;
- урахування зворотних зв'язків щодо того, наскільки правильно його зрозуміли.

У психологічному педагогічному спілкуванні визначається як взаємодія суб'єктів педагогічного процесу, що здійснюється знаковими методами і спрямована на значущі зміни властивостей, стану, поведінки і особистісно-смыслових цінностей партнерів.

Володіння вміннями спілкування особливо гостро відчувається у сфері освіти, де мовне й емоційне спілкування на заняттях і поза ними дає той сплав виховних дій, який у найближчій перспективі не зможе забезпечити ніяка найсучасніша комп'ютерна система.

Оскільки педагогічний процес передбачає взаємодію викладача і студента, вміння спілкуватися – одна з невідмінних умов досягнення педагогічної майстерності.

Педагогічне спілкування є основною формою здійснення педагогічного процесу. Його продуктивність визначається, перш за все, цілями та цінностями спілкування, які мають бути прийняті всіма суб'єктами педагогічного процесу як імператив їх індивідуальної поведінки.

Основна мета педагогічного спілкування полягає як в передачі суспільного і професійного досвіду (знань, умінь та навичок) від педагога студентам, так і в обміні особистісними знаннями, пов'язаними з об'єктами, що вивчаються, і життям в цілому. При спілкуванні відбувається становлення (тобто виникнення нових властивостей та якостей) індивідуальності як студентів, так і педагога, в першу чергу – моральних якостей.

Педагогічне спілкування створює умови для реалізації потенційних, сутнісних сил суб'єктів педагогічного спілкування. При цьому мають дотримуватися такі принципи:

- гуманізму – «не зашкодь», «не перекладай на інших свої помилки», «не принижуй гідність людини»;

- демократизму – «відмовся від авторитаризму у взаємовідносинах зі студентами і колегами» • оптимізму – «студенту й колезі потрібні позитивні уявлення про самого себе й свої можливості».

- індивідуально-особистісного підходу – «спочатку вивчи, пізнай особистість», «відмовся від репресивних методів впливу»;

- наступності – «не поспішай», «не забувай, що перед тобою студент або колега».

Специфіка педагогічного спілкування насамперед виявляється в його спрямованості. Воно спрямоване не тільки на саму взаємодію і на студентів з метою їх особистісного розвитку, але й, що є основним для самої педагогічної системи, на організацію засвоєння навчальних знань і формування на цій основі вмінь і навичок, моральних якостей. Через це педагогічне спілкування характеризується немовби потрійною спрямованістю:

- на саму навчальну взаємодію;
- на студентів (їх актуальний стан, перспективні лінії розвитку);
- на предмет засвоєння [60].

Разом з тим педагогічне спілкування визначається і потрійною орієнтацією на суб'єктів, а саме: особистісною, соціальною та предметною. Це відбувається в результаті того, що викладач, працюючи з одним студентом над засвоєнням будь-якого навчального матеріалу, завжди орієнтує результат на всіх, хто присутній на занятті, тобто фронтально впливає на кожного студента.

Тому можна вважати, що своєрідність педагогічного спілкування, виявляючись у всій сукупності названих характеристик, виражається також у тому, що органічно поєднує в собі елементи особистісно орієнтованого, соціально орієнтованого і предметно орієнтованого спілкування [61].

Якість педагогічного спілкування визначається насамперед тим, що воно реалізує специфічну навчальну функцію, яка містить у собі виховну. Адже вихідною позицією для організації оптимального освітнього процесу є виховний та розвивальний характер навчання. Навчальна функція педагогічного спілкування є провідною, вона природна частина багатобічної взаємодії викладача – студентів і студентів між собою.

Для продуктивної комунікативної діяльності викладач мусить знати, що спілкування пронизує всю систему педагогічного впливу, кожний його мікроелемент. На занятті викладачеві необхідно оволодіти комунікативною структурою усього освітнього процесу. Це вимагає вмінь одночасно вирішувати дві проблеми:

- конструювати особливості своєї поведінки (свою педагогічну індивідуальність), свої відносини зі студентами, тобто моральний стиль спілкування,
- конструювати виразні засоби комунікативного впливу.

Останній компонент постійно змінюється під впливом педагогічних і, відповідно, комунікативних завдань, що виникають. У виборі системи виразних засобів комунікації важливу роль відіграє тип взаємовідносин, що склався між викладачем і студентами. Однією з важливих педагогічних проблем є пасивність студента в спілкуванні, неготовність до конструктивного діалогу з викладачем, невміння повною мірою показати свої здібності та творчу ініціативу.

Володіння технологією спілкування дозволяє педагогу організувати правильну поведінку в конкретній ситуації. Неправильний педагогічний вплив або неправильна форма спілкування, яка обрана для взаємодії, може призвести до конфлікту між викладачем і студентом. Викладачу важливо правильно використовувати систему прийомів (психологічних, мімічних, мовленнєвих тощо), яку він обирає для організації структури спілкування і яка є адекватною завданням та особливостям педагогічної ситуації розв'язання моральних колізій.

Володіння технологією спілкування дозволяє педагогу організувати правильну поведінку в конкретній ситуації. Неправильний педагогічний вплив або неправильна форма спілкування, яка обрана для взаємодії, може призвести до конфлікту між викладачем і студентом. Викладачу важливо правильно використовувати систему прийомів (психологічних, мімічних, мовленнєвих тощо), яку він обирає для організації структури спілкування і яка є адекватною завданням та особливостям педагогічної ситуації розв'язання моральних колізій.

Володіння технологією спілкування дозволяє педагогу організувати правильну поведінку в конкретній ситуації. Неправильний педагогічний вплив або неправильна форма спілкування, яка обрана для взаємодії, може призвести до конфлікту між викладачем і студентом. Викладачу важливо правильно використовувати систему прийомів (психологічних, мімічних, мовленнєвих тощо), яку він обирає для організації структури спілкування і яка є адекватною завданням та особливостям педагогічної ситуації розв'язання моральних колізій.

Володіння технологією спілкування дозволяє педагогу організувати правильну поведінку в конкретній ситуації. Неправильний педагогічний вплив або неправильна форма спілкування, яка обрана для взаємодії, може призвести до конфлікту між викладачем і студентом. Викладачу важливо правильно використовувати систему прийомів (психологічних, мімічних, мовленнєвих тощо), яку він обирає для організації структури спілкування і яка є адекватною завданням та особливостям педагогічної ситуації розв'язання моральних колізій.

За Н. Волковою, педагогічне спілкування містить такі структурні елементи: моделювання викладачем майбутнього спілкування (прогностичний етап); «комунікативна атака» [62].

Орієнтування в ситуації спілкування охоплює: орієнтування в енівровзмовникові, просторових умовах спілкування, обставинах, які піддаються зоровому і кінетичному сприйманню; орієнтування в часових умовах спілкування; орієнтування в соціальній ситуації спілкування морального вибору.

Необхідним компонентом орієнтування в особі співрозмовника є: регулятори; мовленнєві сигнали, які вловлює комунікатор у поведінці реципієнта. Таке орієнтування є сприйманням і на його основі розумінням зовнішнього «малюнка» поведінки співрозмовника без проникнення в приховані моральні мотиви і мету його спілкування.

Ефективність «комунікативної атаки» залежить від розвиненості професійного мислення, мовлення викладача, його професійно-лексичного запасу, вміння визначити комунікативну структуру заняття (комунікації), володіння технікою педагогічно доцільного переживання, емоційного самопочуття, а також від орієнтування у часі й умовах комунікації. Викладачу важливо оволодіти технікою швидкого вступання у взаємодію, а також такими прийомами динамічного впливу, як: зараження, навіювання, переконання; наслідування.

Для того щоб «комунікативна атака» була вдалою, викладач має добре володіти культурою і технікою мовлення. Ініціативу викладача в спілкуванні забезпечують: чіткість організації початкового контакту зі студентами; оперативність у переході від організаційних процедур до ділової комунікації; відсутність проміжних зон між організаційними і змістовими аспектами початку взаємодії; оперативність у досягненні соціально-психологічної єдності зі студентами; переборення стереотипних і ситуативних негативних настанов на окремих студентів; організація ділісного контакту з усіма студентами; забезпечення зовнішнього комунікативного вигляду викладача; скорочення педагогічних вимог; вияв особистої прихильності до студентів; розуміння

ситуативної внутрішньої налаштованості студентів і врахування її у процесі комунікації, передавання студентам цього розуміння; уведення на початковому етапі взаємодії завдань і питань, які мобілізують аудиторію; формулювання

яскравих, привабливих цілей діяльності і демонстрація шляхів їх досягнення;

стиглий виклад цікавого факту, історії морального прикладу, зіставлення різних поглядів, керування спілкуванням [63].

На початку взаємодії важливо встановити цілісний контакт зі студентами, повернути їх увагу. Досягають цього насамперед мовними засобами: викладач вітає студентів, пояснюючи значущість подальшої комунікації, повідомляючи

цікаву інформацію чи формулюючи проблемне запитання. Водночас він

організує простір навчальної взаємодії: готує наочні засоби навчання, дидактичні матеріали тощо, чим актуалізує увагу студентів, спонукає їх до участі в

навчально-пізнавальній діяльності. Ефективною може бути і пауза. Але

найчастіше поєднують кілька елементів: голосову розрядку, гумористичну репліку, запитання до аудиторії, коментування тощо.

Повернути увагу може і сама особистість викладача, наділеного умінням «подавати себе» (самопрезентацією). Для цього необхідно врахувати

особливості конкретної ситуації, налаштовуватися на комунікацію з аудиторією,

емоційно відкрито виражати свої думки і почуття, правильно уявляти роль партнера (партнерів) по спілкуванню, зважаючи на зовнішні прояви його (їх)

міміки, пантоміміки, мовлення. При цьому важливо: знаходити тактовний

контакт із аудиторією, перебувати «в образі» впродовж усього заняття; щиро і

доброзичливо ставитися до студентів; зберігати достойний рівень самоконтролю, використовувати прийоми акторської техніки.

Самопрезентації викладача мають бути притаманні такі елементи, як вживання «в образ студента» («образ аудиторії»), механізмом якого є:

ідентифікація; оперативна саморегуляція; виразність поведінки, яка, відображаючи внутрішні переживання, є інструментом їх активізації,

- аналіз спілкування – порівняння мети, засобів взаємодії з її результатами, які демонструють змістовий і емоційний (виражається в поведінці студентів,

загальній атмосфері діяльності) зворотний зв'язок, моделювання подальшого етичного спілкування (етап самокоригування). На кожному етапі взаємодії викладачеві слід дотримуватися таких правил, що оптимізують її:

- формування почуття «ми», демонстрування єдності поглядів (усуває бар'єри, об'єднуючи співрозмовників для досягнення спільної мети);

- установлення особистісного контакту, за якого кожен студент відчуватиме, що звертається саме до нього (реалізується мовними засобами, називанням його імені, повторенням вдало висловленого міркування);

- візуальний контакт виражає ставлення до співрозмовника та його висловлювань;

- демонстрування власного ставлення (усмішка, інтонація, експресивність рухів, психологічна дистанція тощо);

- застосування у спілкуванні психологічних, мімічних, пантомімічних, мовленнєвих та інших прийомів;

- вияв розуміння внутрішнього стану студентів (свідчить про зацікавленість у взаємодії, взаєморозумінні);

- постійний інтерес до студентів (уважне вислуховування студентів, урахування їх думок, співпереживання, зосередження уваги на позитивному);

- створення ситуацій успіху (передбачає належне опіювання потенційних можливостей студентів).

У педагогічній практиці комунікативний вплив має таку структуру: «хто – кому – що – як – ефективність повідомлення». При цьому «хто» – суб'єкт комунікативного впливу (викладач); «кому» – об'єкт комунікативного впливу (студент); «що» – зміст комунікативного процесу (навчальний матеріал щодо формування моральних якостей або особистісно орієнтований зміст з метою зміни, розвитку особистості студента);

«як» – конкретна педагогічна техніка (засіб спілкування); «ефективність повідомлення» – ступінь тотожності змісту, що передається викладачем, зі змістом, сприйнятим студентом (студентами) [63].

Одним із засобів, що підкріплює вплив спілкування, можна назвати ініціативність, яка вимагає певної поведінки та звучання голосу. В системі педагогічного спілкування ініціативність виступає як важливе комунікативне завдання педагога. Природно, що форми вираження ініціативності різноманітні.

Ініціативність при цьому може бути такою:

- коли педагог відкрито виступає як ініціатор спілкування;
- коли він виступає як прихований ініціатор діяльності, причому в цьому разі у студентів складається враження, що ініціаторами цієї діяльності є вони самі.

Важливим завданням є утримання ініціативи у спілкуванні, надання їй необхідних ситуативних форм. Для вирішення поставленого завдання педагогу необхідно залучити студентів у процес активного роздуму, виробити активність мислення та її систематичність.

Для керування пізнавальною діяльністю студентів існує низка педагогічних прийомів привертання та утримання уваги, що наведено у табл. 1.1 [63]

У науковій літературі висвітлюються механізми міжособистісного сприйняття в педагогічному процесі і виділяються такі види міжособистісного сприйняття:

Таблиця 1.1

Прийоми і зміст привертання та утримання уваги

Назва прийому	Зміст прийому
Голосова та емоційна модуляція	Зміна інтонації, тембру, висоти, гучності голосу (від крику до шепотіння)
Переривання мовлення, використання антиципації (здогадка)	Переривання мовлення на словах, досить очевидних для аудиторії з вимогою вимовляти їх вголос усім, хто здогадався, на якому слові перервано мовлення. Активність студентів заохочується балами

Модуляція мовлення	темпу	Витримування паузи: зміна темпу від навмисно повільно до скороговки. Різка зміна швидкості мовлення
«Провали пам'яті»		Імітація забування досить очевидних для аудиторії елементів повідомлення (дат, імен, термінів, назв тощо) з проханням допомогти їх відтворити. Заохочення активних студентів
Жестикуляція		Супроводження мовлення мімікою і відповідною змісту емоційною та ілюстративною жестикуляцією
Риторичні запитання		Повторювання основних елементів повідомлення у вигляді запитання, на яке, після невеликої паузи, відповідь дає сам викладач
Контрольні запитання		Ставляться запитання за тільки що викладеним навчальним матеріалом із вимогою надати правильну відповідь. Заохочення активних студентів
Навідні запитання		Якщо у студентів виникають труднощі з відповіддю на контрольні запитання, ставиться непряме запитання, що передає сенс викладеного фрагмента повідомлення
Конспектування		Пропонується скласти конспект у вільній формі. Контроль у вигляді почергового переказу теми з використанням власного конспекту
Тренування короткочасної пам'яті («відгук»)		Викладач перериває розповідь на півслові і вимагає повторити останнє речення
Екстраподразники		Головна вимога – несподіваність: мовби випадково упустили указку, підручник тощо; увімкнути або вимкнути звук, світло; гучно грюкнути дверима, плеснути в долоні тощо

По-перше, індивід може сприйматись «вищим» або «нижчим» у соціально-психологічному сенсі (маса, сила, вплив, керування іншими). Полюсами цього виміру є домінантність – залежність, поступовість

По-друге, людина може сприйматись прихильно, позитивно (викликати симпатію) або негативно (викликати відразу).

По-третє, індивід може сприйматись як стурбований вирішенням проблем і орієнтований на досягнення предметних цілей спільно або як орієнтований на

формування сприятливих емоційних стосунків із партнерами. Цей вимір характеризується плюсами: інструментальність – експресивність.

Зазначені виміри розглядаються Р. Бейзлом як ортогональні, тобто самостійні і взаємозалежні [64].

Для підвищення ефективності педагогічного спілкування доречним є вивчення механізмів міжособистісного сприйняття в педагогічному процесі.

проектування – неусвідомлена схильність приписувати іншим свої власні мотиви, переживання, якості

децентрація – здатність людини відійти від власної егоцентричної позиції, здатність до сприйняття поглядів іншої людини; ідентифікація – несвідоме отождоження себе з іншою людиною або свідоме уявне поставлення себе на місце іншого;

емпатія – розуміння емоційних станів іншої людини у формі співпереживання;

стереотипізація – під впливом оточуючих і в результаті взаємодії з ними у кожної людини виникають більш-менш конкретні еталони-стереотипи, користуючись якими вона дає оцінку іншим людям. Частіше формування стійких еталонів відбувається непомітно для самої людини і вони спрацьовують в умовах дефіциту інформації про людину [63].

Унікальність особистісних якостей, комунікативних можливостей викладача, його творча індивідуальність, характер стосунків зі студентами виявляються у стилях педагогічного спілкування.

Стиль педагогічного спілкування – стійка система способів і прийомів, які застосовує викладач під час взаємодії зі студентами. Принципово важливими особистісними якостями викладача, що дозволяють визначити стиль спілкування, є його ставлення до студентів. Стиль спілкування залежить передусім від ставлення викладача до студентів.

Зазначим, що у процесі спілкування головною особистісною потребою є потреба самовираження і самореалізації в діяльності, словах, думках уголос, яка щоразу змінюється, індивідуалізується. Зовнішнім показником цього є вибраний

викладачем для свого самовираження засіб, який впливає на комунікативну поведінку особистості майбутнього фахівця аграрної сфери. Комунікативна поведінка викладача коледжу – це організація мовного процесу, невербальної

поведінки студентів-аграріїв, що впливає на створення емоційно-психологічної атмосфери педагогічного спілкування, на відносини між студентами і стилем їх діяльності. Педагогічне спілкування має великий важіль на ефективний розвиток моральних якостей студентів аграрних коледжів під час професійної підготовки.

Таким чином, на підставі наукової літератури можемо визначити поняття «моральні якості майбутнього фахівця аграрного профілю» як системне явище, що виражає рівень володіння такими особистісними якостями як: відповідальність, повага, толерантність, відкритість, співчуття, емпатія, співпереживання, милосердя, чуйність, привітність, приязнь, прихильність, готовність поступитися власними інтересами задля інших та ін. Рівень володіння

цими моральними якостями пов'язаний зі сформованістю професійної культури в суб'єктності, ієрархії ціннісних орієнтацій, в інноваційності та самореалізованості майбутнього фахівця-аграрія. На основі результатів аналізу

психолого-педагогічних праць, наукових досліджень у галузі морального виховання та власного педагогічного досвіду нами було виокремлено структурні компоненти поняття «Моральні якості майбутнього фахівця аграрного профілю»: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-регулятивний.

1.2. Теоретичне обґрунтування та реалізація програми формування моральних якостей у студентів-аграріїв під час професійної підготовки

В попередньому підрозділі нами було визначено поняття «моральні якості майбутнього фахівця аграрного профілю» та його компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-регулятивний. Для формування моральних

якостей у студентів аграрного коледжу ми розробили програму таким чином, щоб розвивались показники усіх трьох структурних компонентів моральних якостей майбутнього фахівця аграрного профілю. Для забезпечення ефективної динаміки формування моральних якостей у студентів-аграріїв ми більш детально

розробили основні сутності всіх трьох структурних компонентів поняття та визначили їх у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Основні сутнісні характеристики структурних компонентів моральних якостей майбутнього фахівця аграрного профілю

Когнітивний компонент	Мотиваційно-ціннісний	Діяльнісно-регулятивний компонент
Пізнавальна активність	Розвиток моральних якостей	Індивідуальний особистісно орієнтований стиль професійно моральної поведінки
знання про професійно моральні якості, їх переваги у професійній діяльності аграрія	стимулювання потреб і мотивів до морального самовдосконалення, подолання соціальних стереотипів	навички конструктивного ведення діалогу, переговорів, ділового етикету
формування уявлень про прийоми, способи, стратегії моральної поведінки у професійній діяльності, етику ділового спілкування	організація особистісної рефлексії, емпатії; вміння володіти собою: емоціями, настроєм, почуттями; формування милосердності, терпимості, вміння бачити в людині позитивне	вміння співпрацювати на позиціях рівності, достойно відстоювати власну думку;
усвідомлене бажання відповідати моральним взірцям фахівця-аграрія	міжособистісна взаємодія на засадах толерантності, гуманності, любові	використання рефлексії, емпатії, толерантності у конфліктних ситуаціях та навички орієнтації у ситуаціях морального вибору
прагнення до професійно морального саморозвитку	створення індивідуальної програми особистісного і професійно морального зростання	суспільно-корисна діяльність в контексті ствердження демократичних прав та свобод людини

Аналізуючи означені характеристики доцільно зазначити, що когнітивний компонент є своєрідним інформаційним «полем» окремі елементи якого характеризують особливості студента-аграрія, взаємостосунків у професійній діяльності і презентують знання, необхідні для орієнтації у конкретній ситуації морального вибору, знання про моральну поведінку, її переваги у професійній діяльності. Як правило, ситуація викликає емоції, пов'язані з провідними інтересами майбутнього фахівця аграрного профілю, які переходять в іншу систему, посилюючи або послаблюючи процес актуалізації системи формування моральних якостей, що реалізовано в мотиваційно-

ціннісному компоненті. Мотиваційно-ціннісна складова характеризується стимулюванням потреб і мотивів до самовдосконалення, розвитком професійних моральних якостей, створенням програми особистісного зростання. Моральні

знання, відображені у середовищі професійного простору, можливі шляхи

поведінки у рамках цієї системи дозволяють вибудувати ще один компонент

моральних якостей студента-аграрія – діяльнісно-регулятивний, який координує лінійні стосунки у системах «студент-викладач», «студент-студент», «студент-

студент молодших курсів». До цього компоненту належать прояви моральної

поведінки у професійних стосунках; вміння володіти собою; вміння

співпрацювати на позиціях рівності. Отже, формування професійних моральних

якостей передбачало у студентів-аграріїв експериментальної групи певний

алгоритм послідовності механізмів педагогічного впливу: пізнавальна

активність – розвиток моральних якостей – індивідуальні особистісно-

орієнтований стиль професійно-моральної поведінки. Під час формуючого

експерименту нами була реалізована авторська програма формування моральних

якостей у студентів-аграріїв під час професійної підготовки в Березоворудському

аграрному коледжі. Реалізація цієї програми на формуючому етапі педагогічного

експерименту представлена на рис. 1.1.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

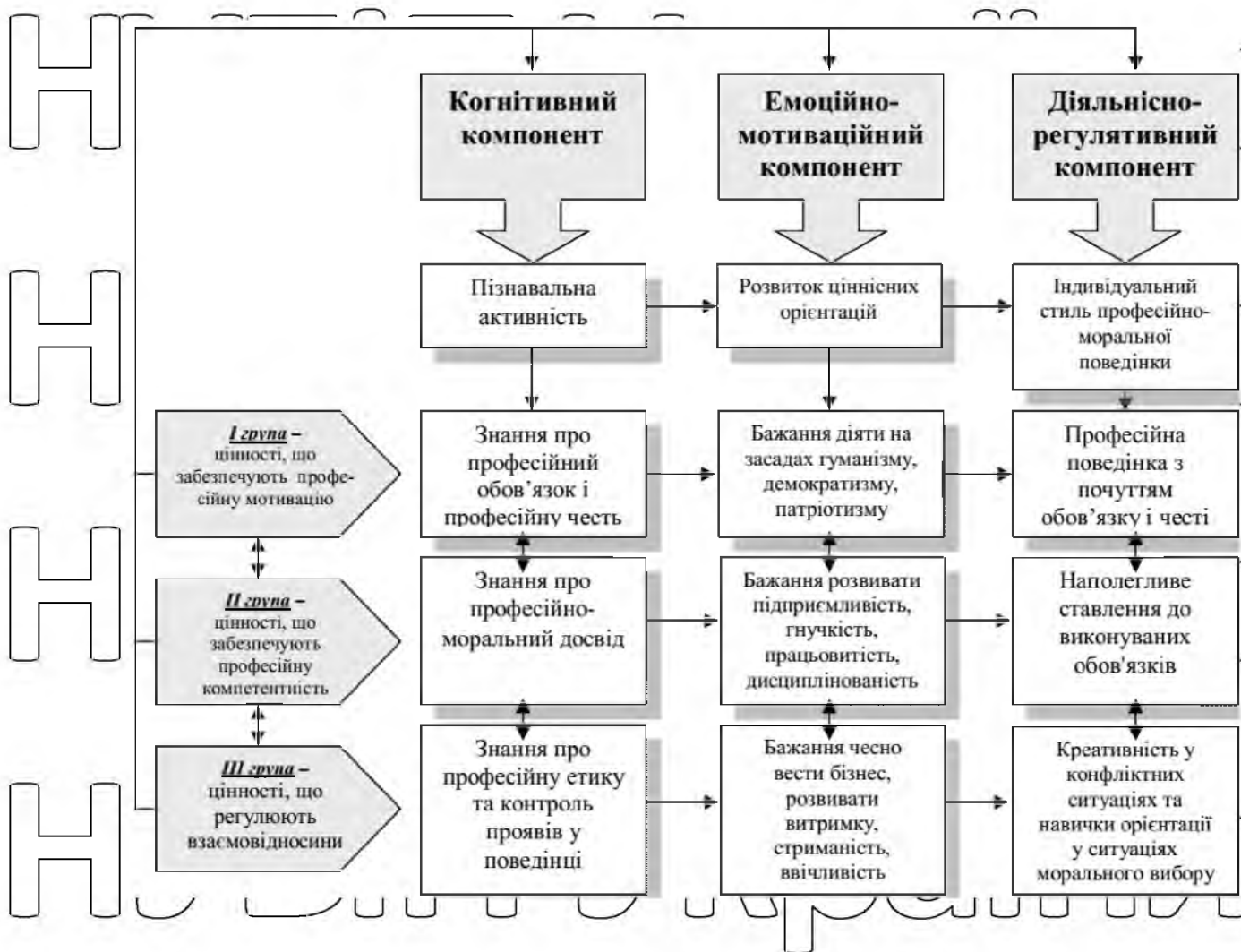

Рис. 1.1 Схема реалізації програми формування моральних якостей у студентів аграріїв на формуючому етапі педагогічного експерименту

Під час формуючого експерименту для підвищення динаміки формування моральних якостей у студентів аграріїв експериментальної групи ми створили певну психолого-педагогічне середовище, а саме: удосконалення соціально-виховної складової змісту психолого-педагогічних дисципліни на основі реалізації принципу подвійної когнітивної мети та концепції рефлексивного підходу; організація виховної діяльності морального змісту в умовах аудиторної та позааудиторної роботи; реалізація новітніх освітніх технологій морального виховання у професійно-освітній галузі. Дуже важливо те, що перед початком формувального етапу педагогічного експерименту була проведена діагностика за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча [65]. Міра розвиненості визначалась

за такими рівнями: низький, середній і високий та з урахуванням того, що самооцінка має завжди суб'єктивний характер, а тому може бути заниженою, адекватною та завищеною, при заниженій самооцінці особистість вирізняється

надмірною вимогливістю до себе; при завищеній самооцінці в людини виникає неправильна уява про себе, ідеалізований образ своєї особистості. Ми знали на

якому з трьох рівнів знаходиться кожен зі студентів-аграріїв експериментальної групи, тому з кожним респондентом цієї групи на початку формуючого

експерименту була проведена індивідуальна консультація, надано індивідуальний психологічний профіль студента в контексті розвитку моральних

якостей саме у нього, визначено рекомендації щодо формування моральних якостей у цього студента, було пояснено як вести саме йому під час

формування експерименту щоб ефективно розвинути у себе моральні якості.

Під час формуючого експерименту на аудиторних заняттях з дисципліни

«Основи філософських знань» були використані інтерактивні методи навчання: ділові і рольові ігри; аналіз конкретних ситуацій (додаток Б).

Зазначимо, що формування моральних якостей у студентів аграріїв можливо тільки в процесі виховання. Виховання майбутніх фахівців аграрної

сфери реалізується не тільки під час аудиторних занять, але й під час позааудиторної роботи. Так всі виховні заходи проводяться згідно плану Відокремленого

структурного підрозділу «Березоворудський фаховий коледж Полтавського державного аграрного університету», який корегується в процесі діяльності, в

нього вносяться зміни та доповнення.

Основними формами виховної роботи під час якої формувалися моральні якості у студентів-аграріїв експериментальної групи були:

– урочисті дійства – «День знань», «Посвята в студенти», «Випускний вечір»;

– мистецькі конкурси – «Шукаємо таланти», творчі звіти відділень, «Студентська весна», «Софійські зорі», до Міжнародного дня студентів, районний творчий звіт «Родослів», «Осіннє золото» тощо.

конкурси краші за професією «Ярмарок вакансій», Клуб веселих і кмітливих серед випускних курсів, «Я і моя професія», «Брейн-ринг»;

– екскурсії, виставки – участь, відвідування,

– зустріч з цікавими людьми, майбутніми роботодавцями, (керівниками фірм, підприємств, аґґхолдинґів та ін.);

– святкові заходи – до знаменних дат, свят, ювілеїв – концертні програми, «Капусники», літературно-музичні композиції – «Уклін тобі, вчителю»,

«Березоворудський ярмарок», «Танці з викладачами», Клуб веселих і кмітливих,

«Дівочий квартал», «Я люблю Україну», «Містер Лицар», «Міс коледж»,

«Студент року», «Майстер шеф-по-Березоворудськи», «Берегиня - мати», «Все починається з любові», та ін.

Студенти експериментальної групи стали переможцями і призерами конкурсів і фестивалів обласного, регіонального рівнів: «Студент року»,

«Студентська весна», «Софійські зорі», «Родослів».

Студентське самоврядування в коледжі представлене студентською радою гуртожитку та старостатом. Під час формувального експерименту студентами експериментальної групи на засідання студентського самоврядування

виносилися питання успішності, проведення різноманітних заходів, акцій, участь у заходах всеукраїнського, обласного, районного рівнів, поліпшення умов

проживання в гуртожитку, участі студентів у фахових гуртках, гуртках за інтересами, яких у коледжі налічується більше десяти, спортивних секціях:

волейболу, футболу, тенісу, легкої атлетики, баскетболу тощо. Ми дуже ретельно

спостерігали за етичним вирішенням різноманітних моральних колізій, обговорювали це зі студентами експериментальної групи. Студентське самоврядування опікувалось дітьми, позбавлених батьківського піклування,

сиротами, з неблагополучних, неповних сімей, з обмеженими можливостями,

залучаючи їх до активної громадської роботи, участі у гуртках, у студентському самоврядуванні. При цьому найбільш вдало виявлялися моральні якості респондентів. Один з досліджуваних експериментальної групи став переможцем

спортивних змагань обласного рівня. Студенти експериментальної групи з

вихователем та радою гуртожитку по черзі організовували і проводили тематичні, культурно-масові, превентивні, патріотичні заходи, акції, флешмоби, виставки, конкурси: «Я громадянин України», «Його величність хліб»,

«Моральні якості як запорука успішності аграрія», «Я люблю право», «Відповідальність за злочин», «Моя земля – моя історія жива», «Батьківський день», тощо.

Що тижня в експериментальній групі проводиться «Виховна година» на різну тематику, наприклад: «Мораль і моральність молодого людини», «Золоте правило етики», «Українська пісня – бездонна душа народу, його слава!»

Важливою складовою під час формувального експерименту була індивідуальна робота зі студентами, що допомогло їм краще пізнати себе, правильно оцінити ті чи інші свої дії, вчинки.

Вся виховна робота в коледжі була спрямована на виховання національної свідомості, правової грамотності, моральних принципів, естетичних поглядів, фізичних якостей, художньо-естетичних смаків і творчих здібностей студентів.

Одним із підрозділів освітнього процесу в коледжі є бібліотека навчального закладу, фонд якої налічує більше 60 тисяч примірників. Серед них – наукові праці, підручники, посібники, науково-популярна, художня література, періодичні фахові та інші видання. Студенти експериментальної групи були задіяні в організації постійних виставок, виставок до знаменних дат та подій, брали участь у проведенні виховних, тематичних заходів, користувалися читальною залом, Інтернетом, відвідували школу юних екскурсоводів. Саме на цих заходах у студентів експериментальної групи відбувалось формування моральних якостей.

Осередком духовності молоді коледжу є Березоворудський народний історико-краєзнавчий музей – один з кращих серед аграрних закладів України, в якому зібрані матеріали з історії та сучасності навчального закладу, села. Він був створений у 1974 році на основі музейної кімнати Тараса Шевченка, яка знаходилася при бібліотеці закладу з 1961 року та кімнати історії села, яка діяла при місцевій школі, очолювана вчителькою історії Н.В.Стеценко. Під час

Об'єднання технікуму та радгоспу в один освітній заклад – Березоворудський радгосп-технікум – музей розмістили в колишньому гостьовому флігелі садиби Закревських, де він знаходиться і досі. З 1996 року музей носить звання «народний». А вже у 2000 році він занесений до путівника «Україна туристична»

та включений до туристичного маршруту «По Шевченківських місцях». Основу музею становлять 9 експозиційних розділів: історія створення села Березова Рудка, літературно-меморіальна кімната Т.Г. Шевченка, Березова Рудка в ХХ столітті, історія Березоворудського аграрного коледжу Полтавської державної аграрної академії, соціальний розвиток села, Березова Рудка в незалежній Україні, Кімната бойової слави воїнів с Березова Рудка, літературно-меморіальна кімната поета-піснєра Д. Луценка, лауреати літературно-мистецької премії «Осіннє золото». Музей презентує історію Березової Рудки з часу її заснування у 1717 році гетьманом України І. Скоропадським і до наших днів.

Частина експозиції присвячена святкуванню у 2017 році 300-річчя Березової Рудки. Історії коледжу відведена окрема кімната музею, експозиція якої відтворює періоди його розвитку та створення. Коледж, змінюючи назви, кількість студентів та спеціальностей, які він готує, функціонує вже 90 років.

Музей є центром виховання студентської молоді аграрного коледжу, де під час проведення формувального етапу педагогічного експерименту у студентів експериментальної групи розвивались такі моральні якості як: відповідальність, патріотизм, гідність, милосердя, чуйність, емпатія та ін.

Майбутні фахівці аграрного профілю приймали участь в щорічній зворушливій зустрічі випускників, яка відбувається в останню неділю червня, в День Молоді, на Співочому полі Березоворудського парку. Країні випускники коледжу, яким розвинуті моральні якості допомогли досягнути успіху в аграрній діяльності, були прикладом для молоді, зокрема і для студентів експериментальної групи.

Літературно-меморіальна кімната поета-піснєра, лауреата Національної премії ім.Т.Г. Шевченка, земляка березоворудчан Д. Луценка відкрита у 1991 році на честь 70-річчя з дня його народження. З цього ж року в Березовій Рудці,

В другу суботу вересня, на Співочому полі проходить обласне літературно-мистецьке свято «Осіннє золото», а з 2001 року запроваджена літературно-мистецька премія «Осіннє золото» ім. Д.О. Луценка, яка вручається лауреатам на

малій батьківщині поета – в Березовій Рудці. Ініціатором заснування фестивалю

«Осіннє золото» та організатором його проведення у перші десять років був

директор Березоворудського радгоспу-технікуму, лауреат премії Д. Луценка

2009 року – Олександр Володимирович Котенко. Тоді ж було облаштоване

Співоче поле в центрі сторічного лісу, який належав тим самим поміщикам

Закревським. Фестиваль задуманий як свято всієї Полтавщини, всієї України,

всіх, хто шанує творчість Дмитра Луценка. У 2019 році, 14 вересня, напередодні

90-річного ювілею Березоворудський аграрний коледж приймав численних

гостей. На захід завітали Сергій Дмитрович Луценко – син поета, лауреати премії

імені Дмитра Луценка різних років, колеги, друзі та шанувальники його

творчості. Прибули сюди також і з віддалених сіл Пирятинщини, і з сусідніх

районів Полтавщини, Київщини, Чернігівщини, їхали з Києва,

Дніпропетровщини, Харківщини. Як водиться – з піснями й подарунками. Як і

завжди, свято розпочалося біля народного історико-краєзнавчого музею. Сергія

Луценка привітали сільський голова Василь Позняк, директор

Березоворудського аграрного коледжу Василь Краснюк, відома поетеса Антонія

Цвіт та інші поважні гості, а потім дійство відбувалося на основній фестивальной

сцені – Співочому полі. Прямуючи алеєю до Співочого поля гості

зачаровувалися розкішною виставкою народних умільців з Вікторії, Сасинівки,

Грбарівки, Давидівки, Нових Мартиновичів, Березової Рудки, Харківець,

Олександрівки, Пирятина та Березоворудського аграрного коледжу – вишиті

рушники, серветки, скатертини, вироби з бісеру, дерева, глини, ляльки-мотанки,

квіткові композиції, картини місцевих художників. Тут же – виставка-продаж

плодів своєї праці: мед натуральний – нектар лісових та лугових квітів, цвіту

яблуневих садків, які належать Березоворудському аграрному коледжу,

виставка-продаж багатьох сортів картоплі та овочів. Тож гості свята мали змогу

продегустувати та придбати медову й іншу продукцію. Як і колись, на першому

фестивальному святі, організованому Олександром Котенком, так і нині під керівництвом Василя Краснюка тут вирував малий Сорочинський ярмарок. Кульмінацією свята стало відзначення лауреатів літературно-мистецької премії імені Дмитра Луценка «Осіньне золото». Цьогорічними лауреатами премії стали

Наталія Шевченко – співачка, студентка Гадяцького коледжу культури і мистецтв імені І. П. Котляревського та народний аматорський вокальний ансамбль «Старости» Березоворудського аграрного коледжу [66].

У вересні 2021 року в рамках формуючого експерименту в святі прийняли участь студенти-аграрії експериментальної групи. Після проведення фестивалю студентами було написано есе та представлені презентації на тему: «Люблю тебе, співучий рідний край».

На формуючому етапі педагогічного експерименту під час позааудиторної роботи було застосовано методи виховання: метод прикладу, педагогічна вимога, громадська думка, доручення, стимулювання інноваційної діяльності, змагання.

Рольові та ділові ігри сприяли осмисленню студентами моральних понять, виробленню умінь самостійно приймати рішення в ситуаціях морального вибору, формуванню моральних якостей.

В ігровій ситуації студенти переживали подію разом зі своїми героями, прагнули опанувати їх морально-вольові якості, інтенсивно сприймати досвід інших, розвивати навички прийняття рішень у складних соціальних обставинах [67].

Метою використання вправ на взаємодію у команді («Командний дух», «Конфлікт», «Корабельна аварія», було підкреслення реалістичності очікувань учасників, демонстрація ефективності їхньої взаємодії. Вправи на децентрацію («Версія», «П'ять добрих слів», «Каузальна атрибуція», «Відгадай почуття») дозволили виробити вміння бачити проблему та формувати її рішення з різних точок зору; навчити учасників виявляти креативність в інтерпретації інтерперсональних стосунків, зародити відчуття сумніву у власній безкомпромісності; навчитися відмовлятися від стереотипного сприймання;

сформувати позитивність і, іноді, парадоксальність мислення. Метою вправ на толерантність («Ярлик», «Ми схожі», комплекс вправ «Різні світи – одна планета»: «Здрастуйте! Шалом! Салют!», «Світове привітання») було підвищити

рівень взаємної симпатії, виробити вміння бачити себе реальними і не вимагати від людей відповідати нашим очікуванням. Вправи на контактність («Розмова

без слів», «Шукаю друга», «Подарунок») мали на меті розвинути інтуїтивний канал емпатії у спілкуванні. 146 Виробити вміння розкривати свій потенціал, бути

життєтворчим дозволило використання вправ на креативність («Клинопис», «Машина часу»). Серед масиву ділових і рольових ігор надавалася перевага

наступним: «Відділ кадрів», «Швидкість реакції», «Дороги», «Ділові переговори». Використання ділових і рольових ігор дозволяє розвивати

індивідуальні здібності учасників, оскільки вони не відчувають психологічного тиску відповідальності. У процесі гри відбувалося навчання дії за допомогою

самої дії. Засвоєння знань здійснювалося в контексті певної діяльності, що створювало ситуацію необхідності знання. Гра дозволяла позбутися шаблонів і стереотипів, змінювала ставлення до будь-якого явища, факту, проблеми,

стимулювала інтелектуальну діяльність, вчила прогнозувати, досліджувати та перевіряти правильність прийнятих моральних рішень і гіпотез, виховувала

професійну культуру, формувала вміння працювати в колективі. В процесі конструювання і проведення ділових ігор ми дотримувалися низки принципів

– Принципу проблемності, коли зміст ділової гри не лише відтворює реальні умови виробництва, а й імітує реальні протиріччя (проблеми), з якими стикається людина на шляху пізнання і професійної діяльності.

– Принципу імітації умов і динаміки виробництва, моделювання змісту професійної діяльності людей, зайнятих у виробництві. Реалізація цього принципу передбачала імітацію у навчанні конкретних умов і динаміки виробництва, діяльності і стосунків зайнятих у ньому людей, тобто моделювання двох реальностей: процесів виробництва і професійної діяльності спеціалістів.

– Принципу двоплановості ігрової навчальної діяльності, яка спонукається прагненням учасників до досягнення двох цілей: ігрових і педагогічних (для студентів - навчальних) при домінуванні навчальних.

– Принципу спільної діяльності учасників гри. Тобто забезпечення рольової взаємодії, яка розгорталася відповідно до інструкції або за правилами і нормами, які виникають у процесі самої гри. Виконання учасниками ігрових правил, підпорядкування «нормам» професійних відносин і дій були необхідними умовами розгортання повноцінної гри.

– Принципу діалогічної взаємодії партнерів у грі. Основним способом залучення партнерів до спільної діяльності і одночасно способом оволодіння і віднайдення виходу із проблемних ситуацій було двостороннє спілкування (діалог) і багатостороннє (мультилог), що забезпечувало можливість вироблення індивідуальних і спільних рішень, досягнення проміжних і кінцевих результатів гри [68].

Головною метою використання нами навчальних ігор було відпрацювання засвоєних теоретичних знань і перетворення їх у практичні вміння. Як відомо, оволодіти необхідними фаховими вміннями і навичками людина зможе лише тоді, коли сама достатньою мірою виявлятиме до них інтерес і докладатиме певних зусиль, тобто поєднуючи теоретичні знання з розв'язанням конкретних виробничих задач і з'ясуванням виробничих ситуацій. Психолого-педагогічний вплив гри виявляється в подоланні магістрантами страху говоріння, виступу, у формуванні професійної культури, культури ведення діалогу, утвердженні моральних позицій, виробленні професійно-значущих якостей, таких як здатність приймати самостійні рішення, оцінювати свої дії та дії інших, уміння зробити правильний вибір у ситуації морального роздоріжжя тощо. Основними правилами участі виступали:

– Добровільність, тобто участь у виконанні вправ та їх обговоренні за власним бажанням. Проте дуже бажаною була активна участь кожного учасника, тому що позиція спостерігача не дає можливості набути власного життєвого досвіду, відібрати індивідуально успішні форми поведінки.

– Відповідальність, тобто обов'язкове, свідоме ставлення до власної участі в іграх, відповідальність та добросовісність у проведенні самоаналізу.

– Толерантність, що передбачало терпиме, тактовне, неупереджене ставлення учасників групи один до одного та думок, ідей один одного. Разом з тим, 148 толерантність включала уважність до емоцій і почуттів інших, уміння їх вислуховувати.

– Виконання завдань. Тут важливим був самоаналіз, внутрішня свобода над собою, яка створювала ґрунт для саморозуміння і самозмін.

Необхідною умовою ефективності гри виступав підсумковий рефлексивний аналіз її результатів. Внаслідок обговорення, студенти усвідомлювали й обмірковували емоційний досвід, набутий у грі, мали можливість побачити за явними ігровими ситуаціями реальний моральний зміст, сформуванню стратегію поведінки, якою можна керуватися у професійній діяльності та повсякденному житті [67, с. 132]. Важливо, щоб студенти-аграрії відрефлексували її, і вона закріпилася в їхній свідомості.

Таким чином, під час формуючого експерименту досліджені експериментальної групи виявили схильність до наступних якостей: знання, моральна і духовна культура, діловитість та активність, рішучість, самостійність у виборі рішення, відповідальність, повага, патріотизм, гідність, толерантність, чуйність. Це свідчить про позитивну динаміку формування моральних якостей у студентів-аграріїв контрольної групи під час формуючого етапу педагогічного експерименту.

Висновки до першого розділу

1. Визначено, що система підготовки сучасних фахівців агросфери в умовах переходу її на ринкові відносини повинна бути спрямована насамперед на розвиток нестандартного професійного мислення, національної ментальності та духовності, формування культурних цінностей ведення агробізнесу, етики ділового спілкування, толерантності, особистісного самовизначення, розвитку професійно-моральних якостей.

2. Проаналізовано сучасні наукові підходи щодо формування моральних якостей у студентської молоді. Науковці вважають, що показником сформованості моральних якостей є цілком добровільний та самостійний вибір людиною моральних орієнтацій і настанов, які проявляються у її вчинках і думках. Сформованість моральних якостей веде до успіху в професійній діяльності майбутніх фахівців, зокрема в аграрній сфері.

3. Теоретично обгрунтовано та визначено схему реалізації програми формування моральних якостей у студентів-аграріїв під час аудиторної та позааудиторної роботи.

4. Визначено провідну роль діагностики сформованості моральних якостей під час проведення педагогічного експерименту.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ БЕРЕЗОВОРУДСЬКОГО АГРАРНОГО КОЛЕДЖУ

2.1 Загальні питання організації та проведення експериментальної роботи з визначення рівнів сформованості моральних якостей у студентів-аграріїв

На думку багатьох вчених, дослідження не може вважатися проведеним, якщо воно не підлягало експериментальній перевірці. Експеримент – цілеспрямоване вивчення об'єкту з метою виявлення раніше невідомих його властивостей (якостей) або перевірки правильності теоретичних положень, що визначається певною пошуковою ідеєю і має чітко визначену мету [69, с. 29].

Задля з'ясування умов забезпечення продуктивності здійснення експерименту при розв'язанні виховних завдань, зважаючи на те, що студент-аграрій як суб'єкт процесу формування моральних якостей є специфічним об'єктом дослідження, ми керувались наступними педагогічними принципами: гуманізму і педагогічного оптимізму; об'єктивності, доступності й науковості; комплексності різних видів діяльності, системності й систематичності; детермінізму; єдності вимогливості та поваги до особистості, розвитку, єдності свідомості, самосвідомості й поведінки; індивідуального й особистісного підходу; поєднання педагогічного керівництва з організацією спільної діяльності, а також із проявом самодіяльності, творчості та ініціативи студентів у навчанні та вихованні індивідуального підходу [70, с. 272-278]. На думку Л. Хоружої [71, с. 251-255], крім традиційних наукових педагогічних принципів, слід виокремлювати сукупність спеціальних принципів, деякі з яких можна реалізовувати при формуванні моральних якостей майбутніх фахівців аграрного профілю. Зокрема, це принципи людиноцентризму, комплементарності, адекватності. Окрім цього, з огляду на специфіку аграрної діяльності ми спиралися на обґрунтовані науковцями концепції та принципи: концепцію рефлексивного підходу [53], принцип подвійної когнітивної мети та

впровадження новітніх освітніх технологій морального виховання у професійно-освітній галузі: знаково-контекстного [14]. Отож, реалізація основних педагогічних принципів виховання в їх тісному взаємозв'язку дає можливість

віднайти правильні підходи до організації ефективного формування моральних якостей у процесі психолого-педагогічної підготовки студентів-аграріїв Березоворудського аграрного коледжу.

На основі результатів аналізу психолого-педагогічних праць, наукових досліджень у галузі морального виховання та власного педагогічного досвіду нами було розроблено структуру моральних якостей та виокремлено структурні компоненти, які пояснюють специфіку їх формування і функціонування відповідно до фахової діяльності та досліджуваного віку: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-регулятивний.

Відповідно до виділених 3 компонентів моральних якостей студентів-аграріїв виділяємо 3 критерії (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-регулятивний).

Експериментальне дослідження здійснювалося на базі Відокремленого структурного підрозділу «Березоворудський фаховий коледж Полтавського державного аграрного університету». В експерименті взяло участь 30 студентів, що навчаються за спеціальністю 201 «Агрономія» навчальній групі 4а-118. Вік респондентів від 17 до 21 років, з них 11 жіночої статі, 19 чоловічої статі.

Експеримент відбувався під час освітнього процесу в ході аудиторних занять з дисципліни «Основа філософських знань», під час «Виховної години» та в ході поза аудиторної роботи 2020-2021 року протягом двох семестрів.

Для проведення нашого дослідження були застосовані такі методи:

1. Метод педагогічного спостереження. Під час організації спостереження ми керувалися принципами системності й систематичності, що передбачало інтегровану й регулярну фіксацію дій, ситуацій, процесів.

2. Бесіди зі студентами-аграріями Відокремленого структурного підрозділу «Березоворудський фаховий коледж Полтавського державного

аграрного університету» та викладачами з метою уточнення необхідних експериментальних даних.

3. Тестування студентів аграрного коледжу.

4. Метод опитування майбутніх фахівців аграрного профілю. Визначення рівня знань, необхідних для розвитку моральних якостей досліджуваних.

5. Метод аналізу діяльності респондентів у коледжі.

6. Педагогічний експеримент з метою перевірки ефективності розробленої програми формування моральних якостей у майбутніх фахівців аграрного профілю..

7. Методи математичної статистики з метою порівняння характеристик контрольної та експериментальної груп для визначення їх рівноцінності й перевірки достовірності отриманих у процесі експериментальної роботи результатів.

Експеримент було здійснено з дотриманням відповідних принципів, таких як: принцип цілісного вивчення особистості майбутніх викладачів, добровільної участі респондентів у дослідженні, комплексного використання методів дослідження та інших.

Експеримент містив традиційні для педагогічного дослідження етапи: констатувальний, формувальний і контрольний.

На констатувальному етапі, відповідно до логіки здійснення педагогічного експерименту, вирішувалися такі завдання:

1. Визначалися критерії, за якими вимірювалися рівні розвитку моральних якостей респондентів.

2. Досліджувалися рівні сформованості моральних якостей студентів-аграріїв та визначалися їх характеристики.

3. Здійснювалася психолого-педагогічна діагностика розвитку компонентів моральних якостей майбутніх фахівців аграрної сфери на основі визначених методик.

4. Встановлювався початковий рівень сформованості моральних якостей майбутніх фахівців аграрного профілю.

На підставі отриманих даних формувалися рівноцінні експериментальні групи

Для вирішення першого завдання було здійснено аналіз довідкової і наукової психолого-педагогічної літератури стосовно критеріїв, що застосовуються у педагогічному експерименті.

Прийнявши рішення обрати базовим критерієм виміру процес переходу від низького до високого рівня сформованості моральних якостей майбутнього фахівця аграрного профілю, ми окреслили як першочергову потребу дослідження визначення рівнів розвитку та співвідношення особистісних рис студента з рівнем сформованості моральних якостей студента-аграрія. Такий підхід забезпечив перехід від кількісних до якісних показників аналізу.

Міра сформованості моральних якостей визначалась за такими рівнями: низький, середній, високий (табл.2.1).

Всі критерії (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-регулятивний) відповідно визначено також за трьома рівнями: високим, середнім та низьким.

Мотиваційно-ціннісний компонент досліджувався за мотиваційно-ціннісним критерієм при цьому використовувалася методика «Дослідження мотивації досягнення успіху Т. Елерса» [72].

Таблиця 2.1

Рівні сформованості моральних якостей студентів-аграріїв

Рівні сформованості моральних якостей	Критерії сформованості професійно-моральних цінностей		
	Когнітивний	Мотиваційно-ціннісний	Діяльнісно-регулятивний
Низький	відсутність знань або поверхневе знання моральних норм та цінностей, правил та позицій рольової поведінки у аграрній сфері	споживацьке ставлення до інших, дотримання студентом моральних норм, лише коли це сприяє реалізації його безпосередніх інтересів, а також потреб значущих для нього людей	ухилення від роботи з виховання моральних якостей студентів; відсутність процесів самовиховання та саморозвитку у професійно-моральній сфері
Середній	наявність етичних знань про моральні норми і правила в аграрній діяльності, які ще недостатньо пов'язані з реальною поведінкою студента в процесі навчання та особистому житті	спрямованість на референтне оточення у ситуаціях морального вибору, прагнення до позитивної самооцінки та схвалення значущими людьми	участь у професійно-моральному вихованні студентів виключно під керівництвом та контролем викладачів; епізодичність процесів самовдосконалення та покращення своїх професійно-моральних якостей
Високий	сформований відповідний рівень професійно-моральних якостей, психолого-педагогічної грамотності у сфері моральних відносин «студент-викладач», «студент-студент», «студент-студент молодших курсів	у ситуаціях морального вибору орієнтація на внутрішні етичні принципи, які ґрунтуються на універсальних моральних якостях: справедливості, рівності всіх людей і повазі до людської гідності, вміння налагодити процес взаєморозуміння та партнерської взаємодії з оточуючими	регулярність і систематичність діяльності із формування професійно-моральних якостей студентів та самовиховання професійно-моральних якостей

У результаті дослідження виявлено, що високий рівень сформованості моральних якостей за мотиваційно-ціннісним компонентом показало 33,33% респондентів, середній рівень – 56,67%, низький рівень – 10%. Отримані данні

свідчать про те, що мотиваційно-ціннісний компонент розвитку моральних якостей студента-аграрія сформовано недостатньо.

Когнітивний компонент досліджувався за когнітивним критерієм за допомогою письмового та усного опитування.

У результаті дослідження виявлено, що високий рівень сформованості моральних якостей майбутнього фахівця-аграрія за когнітивним компонентом показало 30% респондентів, середній – 63,34%, низький рівень – 6,66%.

Отримані данні свідчать про те, що когнітивний компонент розвитку моральних якостей майбутнього фахівця-аграрія сформовано недостатньо.

Діяльнісно-регулятивний компонент досліджувався за діяльнісно-регулятивним критерієм при цьому використовувалася методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча наведено у додатку А.

Сформованість моральних якостей в діяльнісно-регулятивній сфері вказало на високому рівні 6,66% респондентів, на середньому – 66,67%, на низькому – 26,67% респондентів.

Таким чином, діяльнісно-регулятивний компонент за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча (додаток А) у піддослідних недостатньо розвинен.

Таблиця 2.2

Узагальнені данні оцінки рівнів сформованості моральних якостей на констатувальному етапі експерименту

Рівні сформованості	Оцінки %
Високий	23,33
Середній	62,25
Низький	14,42

Таким чином, підсумовуючі данні констатуючого етапу експерименту, можемо зазначити, що до високого рівня сформованості моральних якостей майбутніх фахівців-аграріїв можна віднести не більше 23,33 % студентів, яких було залучено до діагностики.

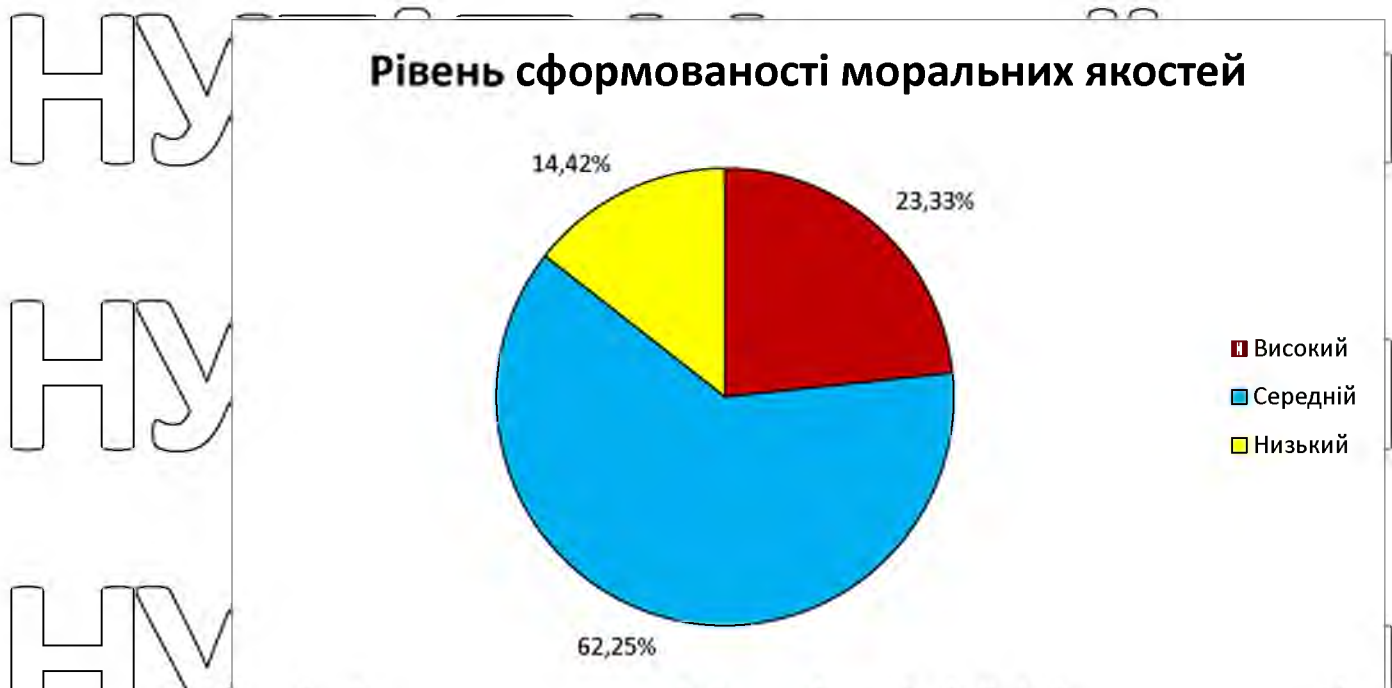

Рис. 2.1 Рівень сформованості моральних якостей на констатуючому етапі експерименту

На підставі даних констатуючого етапу експерименту було визначено склад експериментальної та контрольної групи для продовження педагогічного експерименту.

З метою забезпечення якості проведення наступного етапу експерименту були сформовані дві еквівалентні за рівнем сформованості моральних якостей групи: експериментальна (15 осіб) та контрольна (15 осіб). Соціально-демографічні показники представників експериментальної та контрольної груп свідчать, що групи є досить однорідними за віком та статевим складом: середній вік в експериментальній групі – 17,8 років, в контрольній – 18,2 років; за гендерним складом, в експериментальній групі – 6 студентів жіночої статі, 9 студента чоловічої статі, в контрольній групі – 5 студентів жіночої статі, 10 студента чоловічої статі.

Для того, щоб переконатися у однаковому початковому рівні сформованості моральних якостей в експериментальній та контрольній групах, ми провели порівняння всіх досліджуваних показників.

За рівнем сформованості моральних якостей майбутніх фахівців-аграріїв на констатуючому етапі експерименту групи розподілилися: в експериментальній групі високий рівень – 20%, середній – 65%, низький – 15% респондентів; в контрольній групі високий рівень – 25%, середній – 62%, низький – 13% респондентів. Таким чином, можемо зробити висновок про те, що групи, експериментальна та контрольна, рівноцінні за складом. Отримані на констатуючому етапі дані дозволили уточнити перебіг проведення подальшої експериментальної роботи.

Формувальний етап педагогічного експерименту передбачав одночасне впровадження заходів програми формування моральних якостей майбутніх фахівців аграрного профілю. Ця робота проводилась зі студентами експериментальної групи. У контрольній групі окремого завдання щодо формування моральних якостей майбутніх фахівців-аграріїв не ставилось, тому цей процес відбувався стихійно, під час традиційного перебігу освітнього процесу. .

Контрольний етап експерименту передбачав повторну діагностику рівнів сформованості моральних якостей студентів-аграріїв експериментальної і контрольної груп після закінчення експериментальної роботи, а також обробку, аналіз й узагальнення її результатів. Детальний аналіз результатів експериментальної роботи наведено в підрозділі 2.2.

2.2 Аналіз результатів педагогічного експерименту

Визначення ефективності розробленої нами у дослідженні програми формування моральних якостей у студентів Відокремленого структурного підрозділу «Березоворудський фаховий коледж Полтавського державного аграрного університету» вимагало порівняння констатуючих та контрольних даних щодо сформованості моральних якостей студентів експериментальної і контрольної груп. З метою отримання даних для співставлення на контрольному етапі експерименту було проведено повторну діагностику сформованості моральних якостей майбутніх фахівців-аграріїв, яку було здійснено аналогічно тій, що проводилась на констатуючому етапі. Для цього застосовувались ті ж самі

діагностичні методи і методики дослідження окремих структурних компонентів моральних якостей студентів-аграріїв. Для перевірки результативності проведеної експериментальної роботи виявлялася динаміка змін як за компонентами моральних якостей окремо, так і за рівнем сформованості моральних якостей загалом. Також слід зазначити, що в процесі порівняння даних щодо розвитку професійної культури студентів експериментальної (ЕГ) і контрольної груп (КГ), отриманих на констатуючому і контрольному етапах експерименту, було застосовано визначені у підрозділі 2.1 критерії. Так згідно з першим критерієм (когнітивним) на контрольному етапі експериментальної роботи досліджувалася динаміка сформованості когнітивного компоненту моральних якостей майбутнього фахівця-аграрія.

Результати дослідження представлено у табл.2.3.

Таблиця 2.3

Контрольні дані щодо рівнів сформованості моральних якостей за першим критерієм

Групи	Розподіл студентів за рівнем сформованості моральних якостей					
	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%
ЕГ початок	2	13,33	9	60	4	26,67
ЕГ кінець	1	6,66	7	46,67	7	46,67
КГ початок	1	6,66	8	53,34	6	40
КГ кінець	1	6,66	7	46,67	7	46,67

Перехід майбутніх фахівців аграрної сфери на більш високий рівень сформованості моральних якостей під час формуючого експерименту міг статися або внаслідок випадкових причин, або під впливом розробленої програми

формування моральних якостей у студентів-аграріїв. Достовірність отриманих даних експериментальної роботи перевірялася за критерієм ϕ^* Фішера.

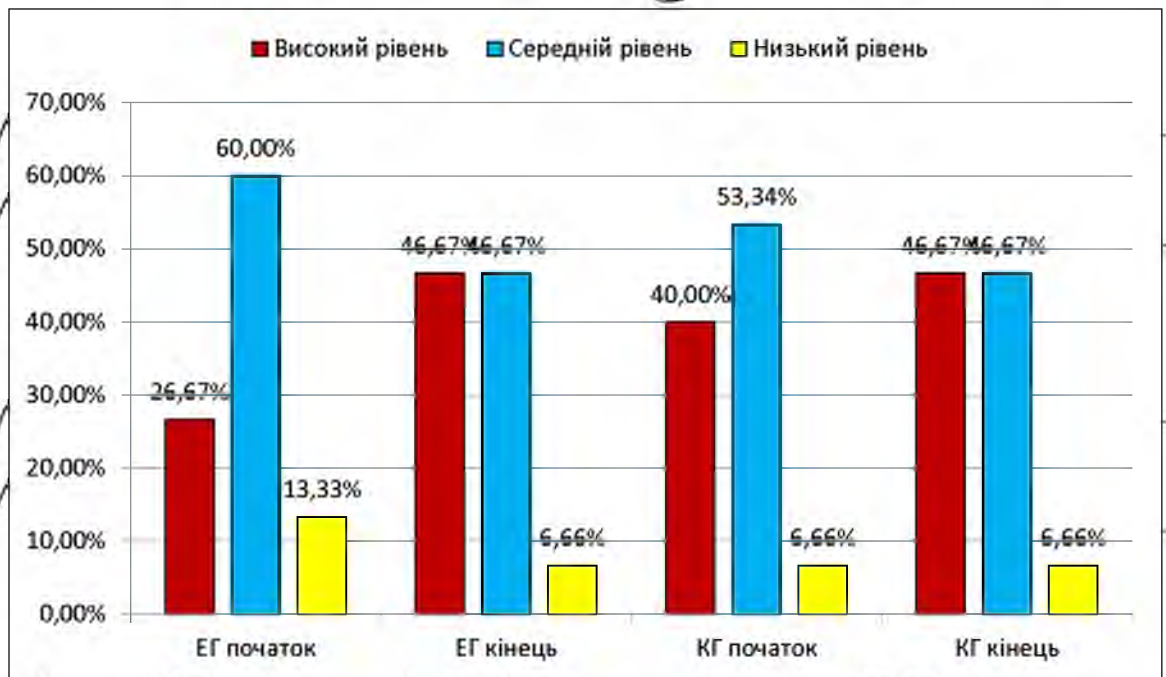

Рис. 2.2 Порівняння рівнів розвитку професійної культури за першим критерієм

За отриманими даними, наведеними в таблиці 3.1 в КГ з імовірністю 0,05 було доведено перевагу нульової гіпотези перед альтернативною, тому що $\phi^*_{\text{емп.}} < \phi^*_{\text{крит.}}$ (для сформованості моральних якостей за першим критерієм $\phi^*_{\text{емп.}} = 0,734$; $\phi^*_{\text{крит.}} = 1,64$; $0,734 < 1,64$). При цьому для ЕГ з імовірністю 0,01 ми отримали, що $\phi^*_{\text{емп.}}$ попадає у зону визначеності, що заперечує нульову гіпотезу і доказує перевагу альтернативної гіпотези ($\phi^*_{\text{емп.}} = 1,879$; $1,64 < 1,879 < 2,31$).

Це дозволило нам зробити наступний висновок: підвищення рівня сформованості моральних якостей у студентів-аграріїв за першим – когнітивним критерієм у майбутніх фахівців аграрної сфери є наслідком застосування програми формування моральних якостей у студентів-аграріїв.

Згідно з другим критерієм (мотиваційно-ціннісний) на контрольному етапі експериментальної роботи досліджувалася динаміка розвитку мотиваційно-

ціннісний компоненту формування моральних якостей майбутнього фахівця-аграрія.

Результати дослідження представлено у табл.2.4.

Таблиця 2.4

Контрольні дані щодо рівнів сформованості моральних якостей за другим критерієм

Групи	Розподіл студентів за рівнем сформованості моральних якостей					
	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%
ЕГ початок	1	6,66	9	60	5	33,34
ЕГ кінець	0		8	53,33	7	46,67
КГ початок	1	6,66	10	66,66	4	26,68
КГ кінець	1	6,66	9	60	5	33,34

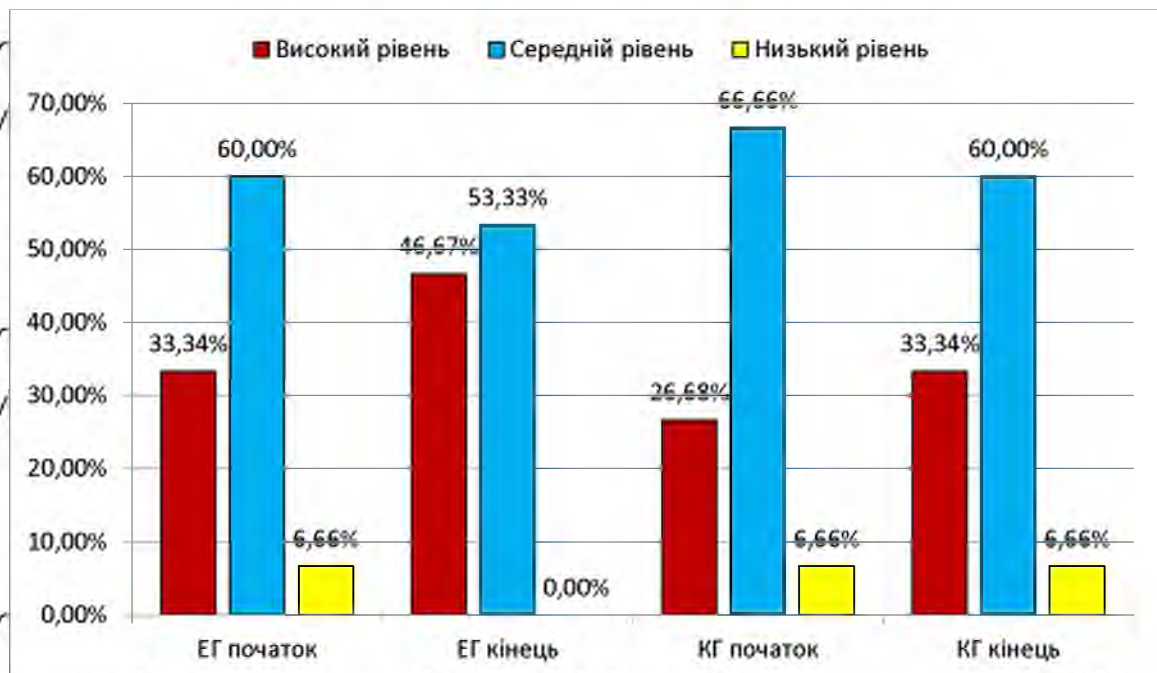

Рис. 2.3 Порівняння рівнів сформованості моральних якостей за другим критерієм.

За отриманими розрахунковими даними, наведеними в таблиці 2.2 в КГ з імовірністю 0,05 було доведено перевагу нульової гіпотези перед альтернативною, тому що $\Phi^*_{\text{емп.}} < \Phi^*_{\text{крит.}}$ (для сформованості моральних якостей за другим критерієм $\Phi^*_{\text{емп.}} = 1,509$; $\Phi^*_{\text{крит.}} = 1,64$; $1,509 < 1,64$). При цьому для ЕГ з імовірністю 0,01 ми отримали, що $\Phi^*_{\text{емп.}}$ попадає у зону визначеності, що заперечує нульову гіпотезу і доказує перевагу альтернативної гіпотези ($\Phi^*_{\text{емп.}} = 1,879$; $1,64 < 1,879 < 2,31$).

Це дозволило нам зробити наступний висновок: підвищення рівня підвищення рівня сформованості моральних якостей у студентів-аграріїв за другим – мотиваційно-ціннісним критерієм у майбутніх фахівців аграрної сфери є наслідком застосування програми формування моральних якостей у студентів-аграріїв.

Згідно з третім критерієм (діяльнісно-регулятивний) на контрольному етапі експериментальної роботи досліджувалася динаміка сформованості моральних якостей студентів-аграріїв за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча (додаток А). Результати дослідження представлено у табл.2.5.

Таблиця 2.5

Контрольні дані щодо рівнів сформованості моральних якостей за третім критерієм

Групи	Розподіл студентів за рівнем сформованості моральних якостей					
	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%
ЕГ початок	5	33,34	7	46,66	3	20
ЕГ кінець	3	20	7	46,66	5	33,34
КГ початок	6	40	7	46,66	2	13,34
КГ кінець	5	33,34	7	46,66	3	20

За отриманими даними, наведеними в таблиці 3.3 в КГ з імовірністю 0,05 було доведено перевагу нульової гіпотези перед альтернативною, тому що $\varphi^*_{\text{емп.}} < \varphi^*_{\text{крит.}}$ (для сформованості моральних якостей за третім критерієм $\varphi^*_{\text{емп.}} = 1,323$; $\varphi^*_{\text{крит.}} = 1,64$; $1,323 < 1,64$). При цьому для ЕГ з імовірністю 0,01 ми отримали, що $\varphi^*_{\text{емп.}}$ потрадає у зону визначеності, що заперечує нульову гіпотезу і доказує перевагу альтернативної гіпотези ($\varphi^*_{\text{емп.}} = 1,944$; $1,64 < 1,944 < 2,31$).

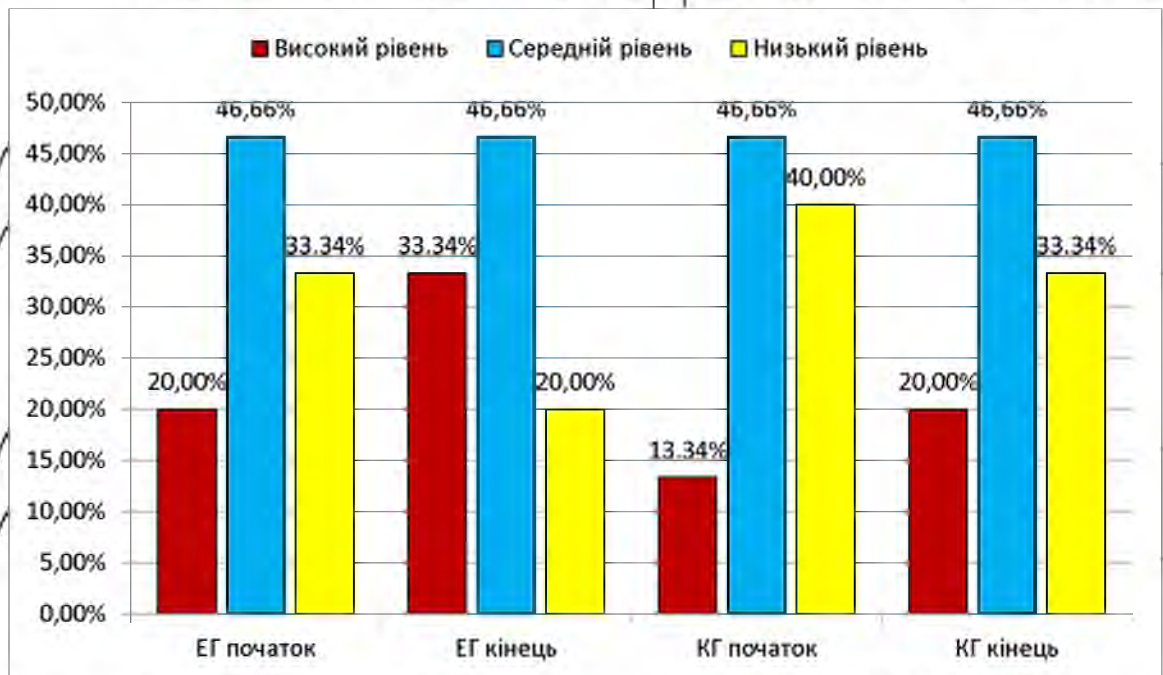

Рис. 2.4 Порівняння рівнів сформованості моральних якостей за третім критерієм.

Це дозволило нам зробити наступний висновок: підвищення рівня сформованості моральних якостей за третім – діяльно-регулятивним у майбутніх фахівців аграрної сфери є наслідком застосування програми формування моральних якостей у студентів-аграріїв.

Рівень сформованості моральних якостей у майбутніх фахівців аграрної сфери.

Рівень сформованості	Експериментальна група (15 осіб)				Контрольна група (15 осіб)			
	До експерименту		Після експерименту		До експерименту		Після експерименту	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Високий	4	26,66	6	40	4	26,66	5	33,34
Середній та низький	11	73,34	9	60	11	73,34	10	66,66

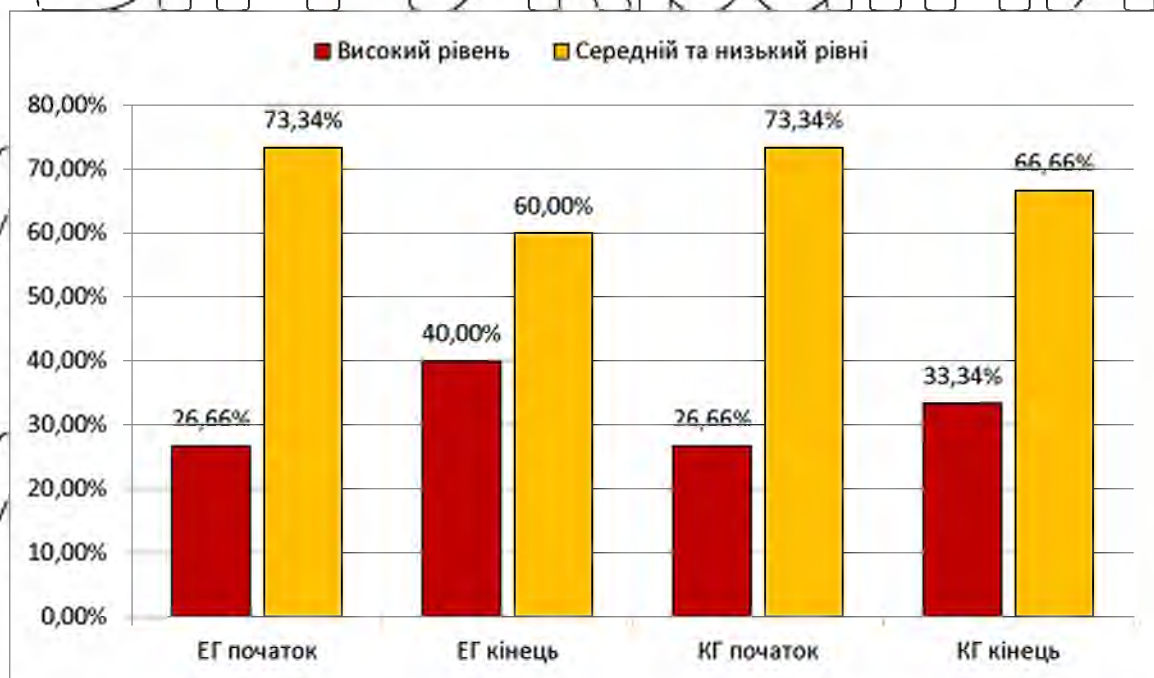

Рис. 2.5 Узагальнені дані щодо рівнів сформованості моральних якостей у майбутніх фахівців-аграріїв

Отже, можемо зробити висновок, що значущі зрушення в результатах, які визначені в експериментальній групі, пов'язані з реалізацією програми формування моральних якостей у студентів-аграріїв, що дозволяють їм дієвість та можливість широкого використання для формування моральних якостей у досліджуваних.

НУБІП України

Висновки до другого розділу

1. Педагогічний експеримент виступав основним методом перевірки ефективності програми формування моральних якостей у студентів-аграріїв. Він містив констатувальний, формувальний та контрольний етапи.

2. Визначено принципи нашого експериментального дослідження: концепція рефлексивного підходу, принцип подвійної когнітивної мети та впровадження новітніх освітніх технологій морального виховання у професійно-освітній галузі: знаково-контекстної освіти.

3. Підсумки експериментальної перевірки підтверджують, що розбілена поетапна програма формування моральних якостей сприяє формуванню моральних якостей у студентів-аграріїв під час професійної підготовки.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ

НУБІП України

Здійснене дослідження дозволило дійти таких висновків:

1. Визначено поняття «моральні якості майбутнього фахівця аграрного профілю» як системне явище, що виражає рівень володіння такими особистісними якостями як: відповідальність, повага, толерантність, відкритість, співчуття, емпатія, співпереживання, милосердя, чуйність, привітність, приязнь, прихильність, готовність поступитися власними інтересами задля інших та ін. Рівень володіння цими моральними якостями пов'язаний зі сформованістю професійної культури в суб'єктності, ієрархії ціннісних орієнтацій, в інноваційності та самореалізованості майбутнього фахівця-аграрія.

Виокремлено структурні компоненти поняття «Моральні якості майбутнього фахівця аграрного профілю»: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-регулятивний. Когнітивний компонент є своєрідним інформаційним «полем», окремі елементи якого характеризують особливості студента-аграрія, взаємостосунків у професійній діяльності і презентують знання, необхідні для орієнтації у конкретній ситуації морального вибору, знання про моральну поведінку, її переваги у професійній діяльності. Як правило, ситуація викликає емоції, пов'язані з провідними інтересами майбутнього фахівця аграрного профілю, які переходять в іншу систему, посилюючи або послаблюючи процес актуалізації системи формування моральних якостей, що реалізовано в мотиваційно-ціннісному компоненті. Мотиваційно-ціннісна складова характеризується стимулюванням потреб і мотивів до самовдосконалення, розвитком професійних моральних якостей, створенням програми особистісного зростання. Моральні знання, відображені у середовищі професійного простору, можливі шляхи поведінки у рамках цієї системи дозволяють вибудувати ще один компонент моральних якостей студента-аграрія – діяльнісно-регулятивний, який координує лінію стосунків у системах «студент-викладач», «студент-студент», «студент-студент молодших курсів». Цей компонент умищує прояви моральної

поведінки у професійних стосунках; вміння володіти собою; вміння співпрацювати на позиціях рівності.

2. Теоретично обґрунтовано та розроблено програму з формування моральних якостей у студентів аграрних коледжів. Формування професійних

моральних якостей передбачало у студентів-аграріїв певний алгоритм послідовності механізмів педагогічного впливу: низька активність - розвиток моральних якостей - індивідуальний особистісно-орієнтований стиль

професійно-моральної поведінки. Метою реалізації програми формування моральних якостей у студентів-аграріїв було створення певного психолого-

педагогічне середовища, а саме: удосконалення соціально-виховної складової змісту психолого-педагогічних дисциплін на основі реалізації принципу подвійної когнітивної мети та концепції рефлексивного підходу; організація

виховної діяльності морального змісту в умовах аудиторної та позааудиторної

роботи; реалізація новітніх освітніх технологій морального виховання у професійно-освітній галузі. В програму було включено психолого-педагогічна діагностика за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокна. Міра розвиненості

визначалась за такими рівнями: низький, середній і високий та з урахуванням того, що самооцінка має завжди суб'єктивний характер.

3. Експериментально доведено ефективність використання розробленої програми формування моральних якостей у студентів Відокремленого структурного підрозділу «Березоворудський фаховий коледж Полтавського державного аграрного університету». Оцінювання рівнів сформованості

моральних якостей у респондентів за уточненими критеріями (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-рефлексивний) у контрольній і експериментальній групах доводять позитивний вплив реалізації розробленої

нами програми на зміни рівнів сформованості моральних якостей у студентів-аграріїв. Так, на контрольному етапі експерименту кількість студентів з високим

рівнем сформованості моральних якостей в експериментальній групі збільшилася на 13,34%. У той же час у контрольній групі рівень сформованості моральних якостей змінився незначною мірою. Результати педагогічного

експерименту підтверджують доцільність впровадження розробленої та обґрунтованої програми формування моральних якостей у студентів аграрних коледжів.

Перспективи подальших досліджень полягають в удосконаленні методичного інструментарію діагностики моральних якостей.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

СНИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Haidt J. *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. New York : Pantheon books, 2012. 322 p.

2. Cushman F., Young L., Greene J. D. *Multy-system moral psychology. The moral psychology handbook*. New York : Oxford University Press, 2010. P. 3–47.

3. Knobe J., Doris J. M. *Responsibility. The moral psychology handbook*. New York: Oxford University Press, 2010. P. 321–355.

4. Kidder R. *Moral courage*. Harper Collins, 2009. 320 p.

5. Sucher S. J. *The moral leadership: Challenges, tools and insights*, 2007. 264 p.

6. Krebs D. L., Denton K. *Toward a More Pragmatic Approach to Morality: A Critical Evaluation of Kohlberg’s Model. Psychological Review*. 112 (3). 2005. P. 629–649.

7. Rest J.; Narvaez D., Bebeau M. and Thoma S. *Devising and testing a new instrument of moral judgment. Journal of Educational Psychology*. 91 (4). 1999. P. 644–659.

8. Kohlberg L. *The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages*. Harper & Row, 1984. 415 p.

9. Педагогика / Под. ред. Ю. К. Бабанського. Москва, Просвещение, 1988. 478 с.

10. Бех І. Д. Особистісно-орієнтована модель виховання як науковий конструкт. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2002. №. 3. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkola/3/vupysk_21.pdf (дата звернення: 12.07.2021).

11. Педагогические технологии : учеб. пособ. для студентов педагогических специальностей / М. В. Буланова-Топоркова и др. под общ. ред. В. С. Кукушина. Изд. 3-е, испр. и доп. Москва, Ростов н/Д, издательский центр «МарТ», 2006. 336 с.

12. Богдан Ж. Б., Солодовник Т. О. Моделювання професійних і виробничих умов спілкування у студентів технічного профілю. *Вісник Нац. ун-ту оборони України : зб. наук. пр.* Київ : НУОУ, 2015. Вип. 1 (44). С. 27-31.

13. Васянович Г. П., Онищенко В. Д. Професійні якості майбутнього фахівця: науково-методологічні критерії визначення і класифікації. *Педагогіка і психологія професійної освіти.* 2013. № 3. С. 9–33.

14. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход : метод. пособ. Москва : Высш. шк., 1991. 207 с.

15. Власенко О. М. Моделювання педагогічних ситуацій як засіб формування моральних цінностей у майбутніх вчителів. *Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка.* 2003. Вип. 13. С. 96–92.

16. Гальперин П. Я. Введение в психологию: Учебное пособие для вузов. Москва : Книжный дом «Университет», 1999. 332 с.

17. Граф В., Ильясов И., Ляудис В. Основы организации учебной деятельности и самостоятельной работы студентов : учебн.-метод. пособие. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1981. 79 с.

18. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.

19. Дубасенюк О. А. Проблеми професійної підготовки студентів заочної форми навчання в університеті. *Андрогогічний вісник.* 2012. № 1. С. 94-98.

20. Зимня И. А. Основы педагогической психологии. Москва : 1980. 345 с.

21. Зязюн І. А. Педагогічна дія вчителя в умовах інтегральної освітньої технології. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія.* 2010. № 3. С. 11–22.

22. Каплинский В.В. Педагогические ситуации как средство развития умственных способностей будущих учителей и воспитательного воздействия на учащихся. *«Педагогика и психология: тренд, проблемы, актуальные задачи».* Сборник научных статей. Краснодар, 2013. С.62–69.

23. Каплінський В.В. 100 складних ситуацій на уроках та поза уроками: шукаємо рішення. Навчальний посібник для майбутніх учителів. Білгород / 2003. 79 с.

24. Коберник О. М. Формування навчально-пізнавальної активності

студентів у процесі застосування технології проблемного навчання. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. №1, 2005. С. 72–82.

25. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение : учебное пособие для вузов. Київ : Высшая школа, 1990 . 247 с.

26. Коломієць А. М., Лазаренко Н. І. , Сучасні методологічні підходи в організації вищої педагогічної освіти. *Научовий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Педагогічні науки*. 2016. № 3. С. 47–52.

27. Омеляненко В. Кузьминський А. Теорія і методика виховання: навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 415 с.

28. Кучерявий О. Г. Педагогіка : особистісно-розвивальні аспекти: навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. 440 с.

29. Максимюк С.П. Педагогіка: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2009. 670 с.

30. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посібник / О. М. Пехота та інші. Київ, В-во А.С.К., 2003. 240 с.

с.

31. Подкасистый П. И., Портнов М. Л. Искусство преподавания : первая книга учителя. Москва, Изд-во «Рос. пед. агентство», 1999. 184 с.

32. Поляков С. Д. Психопедагогика воспитания. Опыт популярной монографии с элементами учебного пособия и научной фантастики. Москва : Новая школа, 1996. 160 с.

33. Прокопенко І. Ф., Євдокимов В. І. Педагогічні технології : навч. посібник. Харків, Колегіум, 2005. 224 с.

34. Савенкова Л. Г. Воспитание человека в пространстве мира и культуры: Интеграция в педагогике искусства. Монография. Москва: МАГМУ-РАНХиГС, 2011. 156 с.

35. Семиченко В. А. Системно-структурне моделювання складних об'єктів у психолого-педагогічних дослідженнях. *Післядипломна освіта в Україні*. 2003. № 3. С. 26–30.

36. Солдатенко М. М. Самостійна пізнавальна діяльність як фактор професійного становлення. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2001. Вип. 2001. Т. 2. С. 54-66.

37. Сорочинська В. Є. Утвердження здорового способу життя студентської молоді як вимір євроінтеграційного реформування. *Вища освіта України*. Додаток 4. 2006. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» С.199-211.

38. Сопівник Р. В. Методологічні засади виховання лідерських якостей майбутніх фахівців агропромислового комплексу *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка*. 2012. № 4. С. 32-37.

39. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 528с.

40. Шинкарук В. І. Громадянське суспільство і громадянська позиція. *Філософська і соціологічна думка*. 1991. №. 5. С. 3–10.

41. Ягоднікова В. В. Теорія і практика формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи. дис. ... д-ра пед. наук. 13.00.07 / Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2016. 525 с.

42. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посібник. К.: Либідь, 2002. 560 с. URL: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=23 (дата звернення: 24.07.2021).

43. Моральнісний сенс філософії лідерства: навчально-методичний посібник/ О. С. Пономарьов, О. Г. Романовський, Н. В. Серета, М. К. Чеботарьов. Харків: НТУ «ХП», 2020. 120с.

44. Морфологія культури: тезаурус / За ред. проф. В. О. Лозового. Харків, Право, 2007. 384 с.

45. Етика соціального управління : навчальний посібник / за заг. ред. О. С. Пономарьова. Харків, ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. 180 с.

46. Словарь по этике / Под ред. И. С. Кона. 5-е изд. Москва : Политиздат, 1983. 445 с.

47. Пономарьов О. С., Серета Н. В., Чеботарьов М. К. Відповідальність як педагогічна категорія : навч.-метод. посібник. Харків, НТУ «ХП», 2013. 172 с.

48. Лозовой В. О., Пазиніч С. М., Пономарьов О. С. Філософія. Логіка. Етика. Естетика : підручник для студ. вищ. навч. закл. Харків, Право, 2009. 587 с.

49. Сисоева С. О., Т. Б. Поясок. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання. 2005. 520 с.

50. Богун А. Патріотичне виховання починається з доброти. Педагогіка Добра у спадщині Василя Сухомлинського. *Дошкільнє виховання* 2014, № 11. С. 4-7.

51. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа. *Вибрані твори: у 5-ти т.* Т.4. Київ : Рад. школа, 1977. С. 193.

52. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори: у 5-ти т.* – Т.3. Київ : Рад. школа, 1977. С. 202–209.

53. Васянович Г. П. Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник. Львів: Норма, 2005. 344 с.

54. Філософія: Навчальний посібник / за ред. І. Ф. Надольного. Київ : Вікар, 1999. 624 с.

55. Філософія общения: монографія / В. Г. Кремень и др. Харьков, ХНТУСГ им. П. Василенко, 2011. 440 с.

56. Психологія педагогічного взаємодіяння: учеб. пособие / под ред. Я. Л. Коломинского. СПб, Речь, 2007. 240с.

57. Платонов К.К., Казаков В.Г. Развитие системы понятий теории психологического климата в советской психологии. *Социально-психологический климат коллектива* / Под ред. Е.В. Шороховой и О.И. Зотовой, Москва, 1979, с. 184.

58. Зимня И.А. Основы педагогической психологии. Москва : 1980. 345 с.

59. Степанов С.С. Популярная психологическая энциклопедия / 2-е изд., испр. и доп. - Москва : Эксмо, 2005. 672 с.

60. Ершов П. М., Ершова А. П., Букатов В. М. Общение на уроке, или режиссура поведения учителя / 2-е изд., перераб. и доп. Москва, «Флинта», 1998. 336 с.

61. Митина Л. М. Психологическая диагностика коммуникативных способностей учителя : учебное пособие / Кемер. обл. ин-т усовершенствования учителей ; Психол. ин-т Рос. акад. образования. Кемерово : Кемер. обл. ИУУ, 1996. 49 с.

62. Болкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 256 с.

63. Лутаєва Т. В., Кайдалова Л. Г. Педагогічна культура : навчальний посібник. Харків, НФаУ, 2013. 156 с.

64. Bales, R.F. Personality and interpersonal behavior. New York. Holt, Rinehart and Winston: 1970.

65. Методика Рокіча «Ціннісні орієнтації»: інтерпретація та обробка результатів URL: <https://vcf.vn.ua/metodika-rokicha-cinnisni-orientacii-interpretaciya-ta-obrobka-rezultativ/> (дата звернення: 29.07.2021).

66. Відокремлений структурний підрозділ Березоврудський фаховий коледж Полтавського державного аграрного університету. URL: <https://www.college-brudka.com.ua/структура/виховна-робота> (дата звернення: 22.07.2021).

67. Авксентьева Т. А. Формування моральної свідомості студентів вищих педагогічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук / 13.00.07 / Авксентьева Таміла Анатоліївна. Тернопіль, 2005. 198 с.

68. Вербицкий А. А., Борисова Н. В. Методические рекомендации по проведению деловых игр: (для средних специальных учебных заведений): методический материал. Москва, [б. и.], 1990. 48 с.

69. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі: навчальний посібник. Київ : Центр навч. лит., 2003. 116 с.

70. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ: Либідь, 2003. 344 с.

71. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2004. 412 с.

72. Розанова В. А. Методика діагностики мотивації к досягненню успеха Т.Элерса. Психология управления. *Психология управления*. Москва : 1999. С. 105-106.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Методика «Ціннісні орієнтації» (автор М. Рокич)

Адаптований варіант методики використовують для дослідження системи цінностей особистості, які класифіковано на термінальні (цінності – цілі) та інструментальні (цінності – засоби).

Інструкція.

Пронумеруйте цінності за ступенем їх значущості у вашому житті (від 1 до 18).

Термінальні цінності:

1. Активне, діяльне життя.
2. Здоров'я.
3. Краса природи та мистецтва.
4. Матеріально забезпечене життя.
5. Спокій у країні, мир.
6. Пізнання, інтелектуальний розвиток.
7. Незалежність суджень, оцінок.
8. Щасливе сімейне життя.
9. Впевненість у собі.
10. Життєва мудрість.
11. Цікава робота.
12. Любов.
13. Хороші та добрі друзі.
14. Суспільне визнання.
15. Рівність (у можливостях).
16. Свобода вчинків і дій.
17. Творча діяльність.
18. Отримання задоволень.

НУВІП України

Інструментальні цінності:

1. Акуратність.
2. Життєрадісність.
3. Непримиренність до своїх та чужих недоліків.

НУВІП України

4. Відповідальність.
5. Самоконтроль.
6. Сміливість у відстоюванні своєї думки.
7. Терпимість до думок інших.

НУВІП України

8. Чесність.
9. Вихованість.
10. Виконавська дисципліна.
11. Раціоналізм (уміння ухвалювати обдумані рішення).
12. Працелюбність.

НУВІП України

13. Висові запити.
14. Незалежність.
15. Освіченість.
16. Тверда воля.

НУВІП України

17. Широта поглядів.
18. Чуйність.

Інтерпретація результатів тесту.

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їх угруповання

випробуваним у змістовні блоки по різних підставах. Так, наприклад, виділяються "конкретні" і "абстрактні" цінності, цінності професійної самореалізації й особистого життя і т. д. Інструментальні цінності можуть

групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи;

індивідуалістичні і конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності

самоствердження і цінності прийняття інших і т. д. Це далеко не всі можливості суб'єктивного структурування системи ціннісних орієнтацій.

Психолог повинен спробувати вловити індивідуальну закономірність.

Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна припустити неформованість у респондента системи цінностей або навіть нещирість відповідей.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Додаток Б
Вправи, тренінги, засоби, ігри

Соціально-рольові та ділові ігри, вправи

Ділова гра «Самопрезентація»

Мета: закріпити знання про механізми та прийоми ефективного спілкування, відпрацювати навички та формувати практичні вміння ведення ділових бесід майбутніх фахівців. **Хід гри.** Насамперед створюється комісія по підбору персоналу конкретної організаційної структури у складі директора, начальника відділу кадрів, менеджера по роботі з персоналом (організаційна структура та вакансія вибирається залежно від спеціалізації студентів). Комісії дається наступна інструкція: Вашій організації (для студентів Інституту

Банківського бізнесу – це може бути банківська установа. Для студентів Інституту фінансів – кредитна спілка, для студентів Інституту обліку і аудиту (туристична агенція тощо) терміново потрібна людина на посаду начальника

валютного відділу (операційного відділу, аудитора). Давши оголошення в ЗМІ про дану вакансію, ви отримали резюме від 42 претендентів. З них ви відібрали 3 потенційних претенденти, котрим призначили співбесіду. Після проведення співбесіди з кожним учасником окремо, вам потрібно зробити вибір, кого Ви запрошуєте на роботу та аргументувати його. Продумайте, яким чином Ви

будете сповіщати гарну новину претенденту, якого виберете і в якій формі будете відмовляти тим, хто Вам не підійде?! Далі підбирається наступних 3 гравці, які будуть програвати ролі претендентів на вакантне місце організаційної структури. Претенденти отримують різні за змістом установки

(стосовно освіти, фахової підготовки, досвіду роботи). Завдання кожному з них: - Зумійте представити, презентувати себе так, щоб саме Вас узяли на роботу, використовуючи при цьому всі знання з психології спілкування (мистецтво атракції, механізми взаєморозуміння, прийоми ефективного спілкування та слухання, ефекти установки у спілкуванні, уникнення

психологічних бар'єрів, засоби невербальної комунікації тощо). Решта студентів, котрі не задіяні до активної участі в грі, отримують завдання для аналізу роботи комісії та психологічних особливостей поведінки, спілкування

претендентів. По закінченні гри експерти також повинні зробити свій аргументований висновок. Викладач підсумовує результати проведення гри, вказує на успіхи та помилки студентів.

Ділова гра «Дороги»

Правила гри: Будь-яка побудована дорога приносить 20\$, які Міжнародний банк виплачує країні, що її збудувала. Щоб вважатися збудованою, дорога повинна починатися в країні її власників і продовжуватися чи закінчуватися на території іншої країни (за внутрішні дороги Міжнародний банк гроші не виплачує). Перед тим як переткнути

кордон, президент повинен спершу отримати дозвіл керівника тієї держави, в яку він хоче провести дорогу. Якщо будівельники хочуть переткнути дорогу, що належить іншій країні, то, навіть тоді, якщо ця дорога проходить

через їхню власну державу, повинен повторитися той самий переговорний процес. В кінці гри підраховується кількість збудованих доріг і виплачується гроші. Однак, кожна країна має можливість подати скаргу в Міжнародний суд,

у зв'язку з нелегальним будівництвом доріг іншою державою. Якщо скарга буде підтримана міжнародним судом, то така дорога буде зруйнована, а країна,

що її побудувала, сплатить штраф у розмірі 10 \$. При побудові доріг не забувайте про захист оточуючого середовища.

Рольова гра «Ділові переговори»:

Із групи довільно вибирається два студенти, котрі будуть грати ролі керівників конкуруючих банків. Завдання одному з них: —Зважаючи на кризовий період для обох банків, оптимальним варіантом буда б співпраця,

об'єднання Вашого банку і банку-конкурента з метою уникнення банкрутства. Домовившись про зустріч з директором іншого банку, як Ви будете його переконувати у потрібності, доцільності співпраці, якщо у нього щодо цього

зовсім протилежна думка? Які методи і прийоми ефективного спілкування Ви використовуватимете, щоб він в доброму гуморі залишаючи Ваш кабінет вважав, що рішення про співпрацю йшло саме від нього і саме йому це буде максимально вигідно?

Вправа на взаємодію в команді:

Складання малюнку

Мета: підкреслити реалістичність очікувань учасників від заняття, продемонструвати ефективність їх взаємодії. Матеріал: пазли, зроблені вручну. Інструкція: складіть разом малюнок з пазлів. Обговорення: Чи вдалося скласти цілий малюнок; як саме працювала ваша група; які відгуки лунали найчастіше; хто довів справу до кінця і надихав до цього інших; як кожен з вас може прокоментувати процес складання малюнку; що ви думаєте про те, що ваша поведінка під час заняття може бути схожою на ваші дії під час складання пазлів?

Вправи на креативність (вміння розкривати свій потенціал, бути життєтворчим):

Клинопис (5 хв.) Мета: продемонструвати учасникам, що межа між відомим і невідомим (часто просто незвичним) залежить лише від нашого способу сприймання світу. Матеріал: ватман з намальованими на ньому символами. Інструкція: подивіться на зображені символи та згадайтеся, що вони означають, або чим є насправді. Обговорення: що відчуває людина, коли невідоме раптом стає відомим і, навіть, знайомим; що відчуваємо ми, коли «відкрити очі» на щось нам допомогли оточуючі, розуміння інсайту.

Брейнстормінг або мозковий шторм (12 хв.)

Мета: закріпити гнучкість у формулюванні та вирішенні проблеми, навчитися, як підкорюватися обставинам, так і самому їх створювати.

Матеріал: ватман з малюнком зигзагу. Інструкція: уважно подивіться на зображення, що б міг ілюструвати цей малюнок? Обговорення: які із запропонованих варіантів були найбільш цікавими; у чому труднощі інтерпретування заданих обставин, чи легше самому придумувати версії, ніж інтерпретувати задану ситуацію?

Вправа на контактність: Розмова без слів (5 хв.) Мета: багатити

досвід спілкування учасників заняття. Розвинути інтуїтивний канал емпатії у спілкуванні. Інструкція: учасники мають сісти парами і по черзі розповісти щось своєму візаві лише за допомогою міміки, жестів, пантоміми.

Вправи на децентрацію (уміння бачити проблему та формувати її рішення з різних точок зору): Метафора: Давній китайський мудрець казав: «Не підходь надто близько до мене, не віддаляйся надто далеко від мене. Стань там, звідки мене найкраще видно». П'ять добрих слів (10 хв.).

Мета: продемонструвати учасникам, які риси їх особистості є найбільш помітними оточуючим. Інструкція: на аркуші паперу учасники мають обвести ручкою власну руку. Потім учасники групи підходять один до одного і пишуть на розмальованій руці позитивні риси її «власника». Обговорення: чи згодні ви зі всіма рисами, які вам приписали; чи серед написаних для вас рис є такі, яких ви раніше не помічали у себе, яких рис, властивих вам, на вашу думку, не вказали?

Версія (10 хв.) Мета: навчити учасників виявляти креативність в

інтерпретації інтерперсональних стосунків, зародження сумніву у власній безкомпромісності; відмовитися від стереотипного сприймання, сформувати позитивність і, навіть, парадоксальність мислення. Матеріал: картка із зображенням фігурок людей. Інструкція: перед вами малюнок. Озвучте його,

беручи до уваги, що за сюжетом це: комедія, драма, трагедія, героїчний епос, реалізм, мелодрама, бойовик, фарс, романтика, анекдотична ситуація.

Обговорення: чи можна говорити про те, що люди сприймають події життя у контексті певного жанру; що відчують люди, коли дивляться на знайому ситуацію з іншої точки зору; що є причиною повернення людей до стереотипного уявлення; чому люди відчують дискомфорт, коли ситуація має декілька варіантів рішення, чим цінно побачити декілька точок зору стосовно певної ситуації?

Вправа на толерантність:

Метафора: чи буде нам спокійніше, якщо ми навчимо сороканижку щоразу починати йти з лівої ноги? Ми схожі (7 хв.) Мета: підвищення рівня

взаємної симпатії учасників заняття; вироблення вміння бачити себе реальними і не вимагати від людей відповідати нашим очікуванням.

Інструкція: серед присутніх учасник знаходить людину, з якою, на його думку, він чимось схожий (зовнішньо, чи рисами характеру, звичками, вміннями

тощо), говорить про це вголос, обґрунтовує свою відповідь. Обговорення: якими рисами схожі всі учасники заняття; подібне чи відмінне легше знайти

між нами та іншими людьми; чи легко знайти в людині щось схоже із собою; позитивні чи негативні риси зауважувалися у людей, схожих на нас, який бар'єр для цього довелося подолати

Вправа «Перешкоди в слаломі»

Картки з перешкодами:

- Студент-практикант: «Мене направили до Вас на кафедру, а всі посилають то до одного, то до іншого. Може я тут взагалі непотрібний?».

- Студент: «Тільки один підпис. Знаю, що Ви поспішаєте. Ні, не тут! Зараз... Ні, ні... Зараз...» (шукає щось в своїх паперах, доки «викладач» терпить і чекає).

НУБІП УКРАЇНИ

- Новий студент – іноземець: «Як мені пройти до бібліотеки і замовити підручник?».

- Колега: «Допоможи мені негайно, будь ласка. Тут таке діло, ціла історія, потрібно виконати звіт, але я не знаю як! Сказали звернутися до тебе».

НУБІП УКРАЇНИ

- Лаборант: «Потрібен вам звіт. Я його знищила! Що робити?! Знаю, він на диску у вас. Дайте його, будь ласка».

- Староста вашої групи: «Вибачте, добре, що я встиг Вас застати! Наші курили на території університету й зараз вони в деканаті! Може ви підійдете в деканат? Вас зараз викличуть все одно! Допоможіть! Їх відрахують з університету!...»

НУБІП УКРАЇНИ

- Аспірант: «Вибачте, Ви не підкажете, як мені знайти професора С? Мені сказали, що він працює на цьому факультеті. Але я забув назву його кафедри...».

Вправа «Миттєва реакція»

НУБІП УКРАЇНИ

- Ви закінчуєте заняття. Після того, як ви запитали, є чи питання, студент з останньої парті басить: «Ну і нудьга у Вас на заняттях. От у Тетяни Сергіївни було...».

НУБІП УКРАЇНИ

- Студенти чекають Вас біля зачинених дверей аудиторії. Коли Ви підходите з ключем, один із хлопчиків з невинно-нахабним видом запитує: «А чому Ви з дзвінком приходите, а іноді й спізнюєтеся? Хіба Вам не треба підготуватися до уроку?».

НУБІП УКРАЇНИ

- Ви розпочали заняття, настала тиша, і раптом у групі хтось голосно засміявся. Коли Ви здивовано і питально подивилися на цього студента, він заявляє: «Мені завжди смішно дивитися на Вас і хочеться сміятися, коли ви починаєте заняття».

НУБІП УКРАЇНИ

- У Вас недолік в одязі (пляма від крейди). Ви усвідомлюєте, що студенти це давно бачать і хіхікають.

- Ви вперше заходите до аудиторії і бачите, що всі студенти сидять на партах і в повній тиші «їдять» Вас очима.

НУБІП України

Тренінг «Відповідь за іншого»

Запитання:

Який Ваш улюблений колір.

Яке Ваше улюблене чоловіче ім'я.

Яке Ваше улюблене жіноче ім'я.

Чи з симпатією Ви ставитесь до домашніх тварин? Якщо так, то кому надаєте перевагу: собакам, кішкам, птахам, акваріумним рибкам чи комусь іншому?

Чи дивитесь ви який-небудь телевізійний канал? (Так, ні, іноді).

Яка найнеприємніша для вас риса людини?

Яка найцінніша для вас якість людини.

Як Ви любите проводити дозвілля?

Книзкам якого жанру Ви надаєте перевагу?

Який мінімальний розмір зарплатні, що відповідає вашій праці й влаштовує вас?

НУБІП України

«Скоромовки»

Чітко вимови скоромовки:

-Усіх скоромовок не перескоромовиш, не перевискоромовиш, а перевискороговорені не перевискоромовляються.

-Кораблі лавірували, лавірували, та не вилавірували.

-Карл у Клари украв корали, а Клара в Карла украла кларнет.

-Осип охрипнув, Архип осипнув.

НУБІП України

«Прибудова»

Ситуації:

-Уявити собі, що ти – куратор і тобі необхідно відразу після пар мобілізувати групу на прибирання приміщення.

НУБІП УКРАЇНИ

- Переконати групу у необхідності носити змінне взуття.
- Один студент відмовляється займатися літературою, мотивуючи це тим, що в майбутньому йому не знадобиться цей предмет.

- Відпроситися у декана у відпустку серед навчального року.

НУБІП УКРАЇНИ

Атака
1. Зробити зауваження студенту, який відволікається на лекції, використовуючи прохання, вимогу, наказ, побажання, похвалу, гумор, запитання.

НУБІП УКРАЇНИ

2. Студент стояв біля дошки і тривалий час не зважувався відповісти. Майбутній викладач мав допомогти йому.
3. У Вас був складний день. Ви поспішаєте додому. Але ніяк не можете звільнитися від настирливого студента, який знаходить усе нові і нові теми для

НУБІП УКРАЇНИ

розмови.
Вправа «Гідна відповідь»

1. Товариш утримує вас розмовою, а Вам треба йти. Ви говорите...

2. Ваш товариш улаштував вам зустріч з незнайомою людиною і не попередив вас. Ви йому кажете...

3. Люди, які сидять позаду Вас у кінотеатрі, заважають вам гучною розмовою. Ви звертаєтеся до них...

«Я-повідомлення», Емоційний відгук

НУБІП УКРАЇНИ

- «Я-повідомлення» – тонкий прийом педагогічної оцінки: «Я так хвилювалася...», «Я не знаходила собі місця...», «Я завжди дуже...», «Мені завжди...». Наприклад, на запізнення студента на урок реакція артистичного майбутнього викладача може бути такою: «Я завжди хвилююся і нервую, коли хтось затримується, – чи не трапиться чого-небудь».

НУБІП УКРАЇНИ

- Емоційний відгук – відтворення у формі безпосереднього переживання життєвого змісту, явища і ситуації. Награвляючи на негативні прояви на занятті, артистичний викладач часто бурхливо висловлює свої почуття (подив,

обурення, тривогу, сум). Наприклад: «Ну і ну!», «Ах!», «Боже мій!», «Ух!» «От це так!», «Ой-ой-ой!» і та ін. При цьому зовні емоційний відгук обов'язково виражається мімікою, мовленням (інтонацією) і пантомімікою.

Комунікативна гра «Катастрофа в пустелі»

Перелік предметів: мисливський ніж, кишеньковий ліхтар, льотна карта місцевості, поліетиленовий плащ, магнітний компас, пересувна газова плита з балоном, мисливська рушниця з боєприпасами, парашут червоно-білого кольору, пачка солі, півтора літри води на кожного, визначник їстівних тварин і рослин, сонцезахисні окуляри на кожного, літр горілки на всіх, легке півпальто на кожного, кишенькове дзеркало.

Запитання: «Чи задоволені Ви особисто результатами обговорення?»

Поясніть чому.

Що викликало Ваше задоволення (незадоволення)?

Чи в правильному напрямку, на Вашу думку, відбувалася дискусія?

Чи була відпрацьована загальна стратегія порятунку?

Що Вам заважало брати активну участь в обговоренні?

Чи згодні Ви з прийнятим рішенням?

Чому Вам не вдалося відстояти свою думку?

Хто найбільше вплинув на фінальне групове рішення, тобто став лідером, який повів за собою всю групу?

Що саме в поведінці лідера змусило всіх прислухатися до нього?

На якому етапі виявився лідер?

Якими способами інші учасники намагалися дійти згоди з їхньою думкою?

Які способи поведінки виявилися найменш результативними?

Які тільки заважали спільній роботі?

Як треба організувати дискусію, щоб якнайшвидше досягти спільної думки і задовольнити права всіх учасників?»

НУБІП УКРАЇНИ

Ситуації для рольових ігор:

Ситуація 1. Вам потрібно вмовити дорослого студента взяти участь у змаганні «Брейн-ринг» між групами. У дорослого студента є сумніви, чи впорається він, бо не так швидко реагує.

Дійові особи: викладач і дорослий студент.

Ситуація 2. Вам потрібно пояснити студенту – іноземцю, який не володіє ні українською ні російською мовою на належному рівні, правила складання сесії.

Дійові особи: викладач і студент-іноземець.

Ситуація 3. Перекопати студента з бідної сім'ї не соромитися своєї сім'ї та соціального рівня.

Дійові особи: Студент низького соціального рівня та викладач.

Ситуація 4. Зацікавити студента – неформала спільними темами групи.

Дійові особи: студент-неформал і викладач.

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

НУБІП УКРАЇНИ

Таблиця Б 1

НУБІП УКРАЇНИ

Форми й методи виховної діяльності

Форми роботи

Методи

<p>Круглі/столи, диспути «Професійно-моральні якості економіста, чи варто їх формувати?»</p>	<p>розповіді, бесіди, «займи позицію».</p>
<p>Конкурси групових проектів «Фірма майбутнього», «Управлінський міст», «Формування позитивного іміджу фірми», есе «Універсум професійної моралі»</p>	<p>Порівняльно-зіставний аналіз літератури, мозковий штурм, змагання.</p>
<p>Практичні заняття на оволодіння практичними навичками роботи в команді</p>	<p>вправи на взаємодію у команді («Представлення», «Взаємодія в команді», «Командний дух», «конфліктна розмова», «корабельна аварія»), вправи на децентрацію</p>
<p>Тренінгові програми з розвитку умінь та навичок ефективного спілкування</p>	<p>«версія», «п'ять добрих слів», «каузальна атрибуція», «відгадай почуття», вправи інтерактивних технологій «прогноз погоди», «приховані таланти», «подаруй квітку», ділові ігри «відділ кадрів», «швидкість реакції», «дороги», тестування.</p>
<p>Екскурсії у Маріїнський духовний центр с. Зарвання, Печайівську Лавру, Києво Печерську Лавру</p>	<p>вправи на толерантність («Ярлик», «Ми схожі», комплекс вправ «Різні світи – одна планета»: «Здрастуйте! Шалом! Салют!», «Світове привітання»), вправи на контактність («Розмова без слів», «Шукаю друга», «Подарунок»); інтерактивні методи на контактність «комплімент», «займи позицію», метод незакінчених речень, ділові ігри «ділові переговори», «суд від свого імені», «магазин цінностей».</p>
<p>Творчі вечори «Духовне очищення особистості як чинник досягнення життєвого успіху»</p>	<p>Розповіді</p>
<p>виконання музичних творів, розповіді, бесіди, сюжетно-рольові ігри.</p>	<p>виконання музичних творів, розповіді, бесіди, сюжетно-рольові ігри.</p>

НУБІП УКРАЇНИ